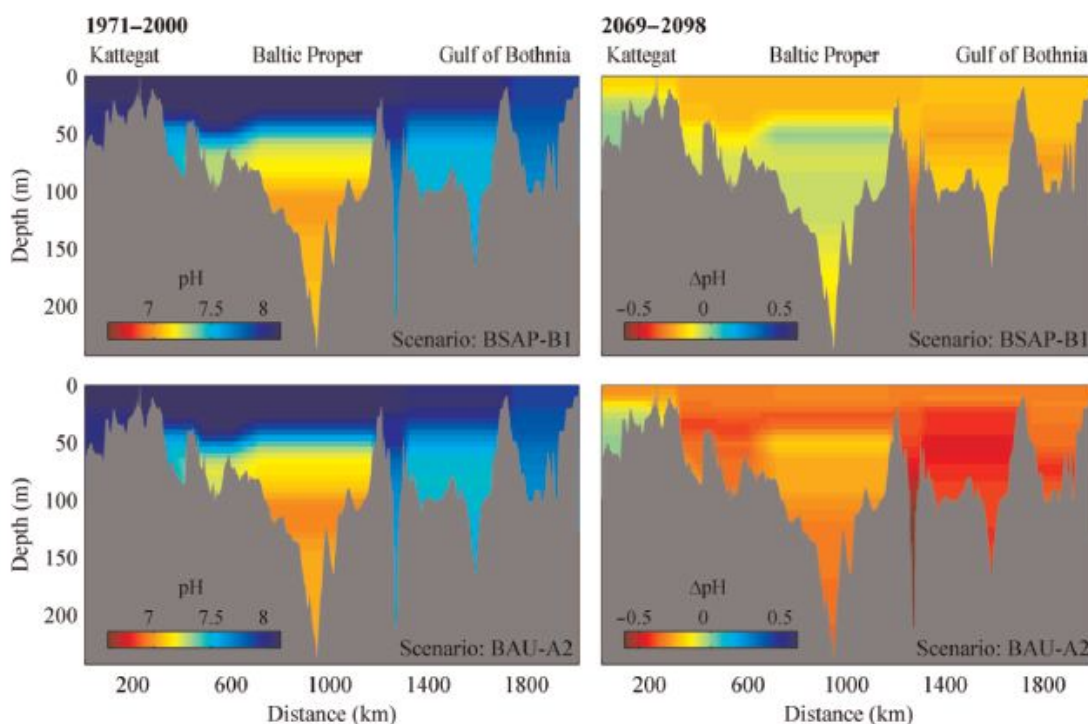

uppmärksamhet läggas på om och hur en ändrad salthalt påverkar förekomsten av främmande arter. Förekomst av främmande arter kan innebära att vattenförekomster inte uppnår uppsatta miljökvalitetsnormer.

pH

Ökade koldioxidhalter i atmosfären har redan idag stor påverkan på försurningen av haven. Koldioxid är lösligt i vatten och tas upp i världshaven vilket sänker vattnets pH. Ökade CO₂-halter i atmosfären innebär att försurningen av haven kommer att öka alltmer. Även ökade mängder organiskt material har en påverkan på pH i vatten. Nedbrytning av organiskt material frigör CO₂ vilket leder till försurning.

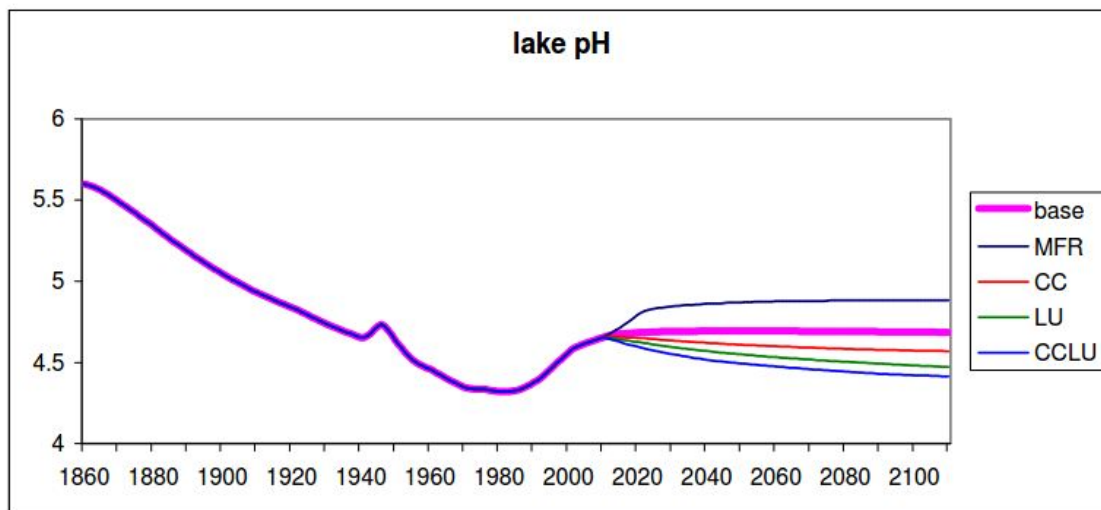
Effekterna av ett ändrat klimat på pH-nivåerna i Östersjön har studerats i Omstedt m.fl. (2012). Studien tog hänsyn till respektive avrinningsområdes buffrande kapacitet och näringsbidrag via åar och älvar för ett antal olika klimatscenarion. För Bottenhavets del innebär ett förändrat klimat med det värsta simulerade scenariot, "Business-As-Usual", en minskning av pH med ca 0,45 enheter vilket kan jämföras med ca 0,25 för det bästa scenariot som antar att utsläppsmålen enligt Baltic Sea Action Plan uppfylls (se **Figur 24**).

Figur 24: Jämförelse av pH för perioden 1971-2000 och ändrat pH för bästa (BSAP) och värsta scenariot (BAU) utmed en sektion av Östersjön (Omstedt m. fl. 2012)

I färskvatten finns en rad processer som påverkar pH, inte minst markanvändning. Inom forskningsprogrammet CLEO (Climate Change and Environmental Objectives) har klimateffekter på försurningen i mark och vatten studerats i kombination med olika avverkningsstrategier för skogsbruk (Moldan 2012). Studien utfördes för ett område i södra Sverige

och beräkningarna visade generellt en minskning av pH. Störst minskning identifierades med helträdsuttag vid avverkning i kombination med klimatförändring (scenario CCLU=Climate Change, Land Use), se **Figur 25**. Vid helträdsuttag skördas även grenar och toppar och ingen återföring av buffrande baskatjoner (aska) görs. Det enda scenario (MFR, maximal teknisk reduktion av svavel och kväveutsläpp) som ledde till ökat pH beskriver en situation då den maximala tekniska reduktionen av utsläpp av svavel och kväve genomförs, vilket skulle minska det sura nedfallet markant.

Figur 25: Tidsutveckling av pH i en sjö i södra Sverige under olika scenarier. Base= avverkning med stamutttag och ingen klimatförändring, MFR= maximal teknisk reduktion av svavel och kväveutsläpp LU= helträdsuttag CC= klimatförändring (klimatscenario A2), CCLU=BASE+LU+CC (Moldan 2012)

Det finns dock en rad osäkerhetsfaktorer kring hur pH i ytvatten kommer att påverkas i ett framtida klimat. Stora skillnader kan även uppstå på lokal nivå. Försurningen kommer till stor del bero på hur vittringen av berggrunden reagerar på ett förändrat klimat. Ökad vittring kommer frigöra baskatjoner vilket minskar försurningen (Moldan 2012). Som modellresultaten ovan visar är det viktigt att se hur olika processer samverkar och i det sammanhanget framhålla att mänskliga aktiviteter har stor påverkan på resultatet. Åtgärder för att minska utsläpp kan leda till positiva trender (MFR) samtidigt som hård avverkning i kombination med ett förändrat klimat (CCLU) kan leda till större negativa förändringar än respektive faktor för sig.

Ändrad markanvändning och ett medvetet skogsbruk är exempel på proaktiva åtgärder som minskar effekterna av försurning i ett längre tidsperspektiv. Att utföra kalkning med flyg via ett kalkningsprogram är en annan och mer kortsiktig typ av åtgärd. Båda åtgärderna syftar dock till att minska försurningen i vattenförekomster för att uppnå god status och uppsatta miljö kvalitetsnormer. I klimatanpassningsarbete bör åtgärder främjas som är hållbara även i ett längre perspektiv. I vissa fall kanske en kombination av kortsiktiga och långsiktiga åtgärder är nödvändig för att

kunna möta de negativa försurningseffekterna som ett ändrat klimat för med sig.

DOC-halter och absorbans i sötvatten

Brunifiering är en benämning av ökande halter av humusämnen och/eller järn och manganföreningar som orsakar färgförändringar i yt- och grundvatten (se exempel i **Figur 26**). Humus är ingen enhetlig ämnesgrupp utan består av olika former av organiska kolväten som förutom missfärgning även leder till försurning av ytvatten. DOC, eller löst organiskt kol, är ett sätt att mäta humus. DOC-halterna ökar redan i många nordliga länder t.ex. Kanada, Sverige och Storbritannien. Problemet beror sannolikt på en rad samverkande faktorer såsom klimatförändringar, minskat svavelnedfall samt markanvändning och dränering (Sonesten 2010). Humushalter kan även mätas med absorbans, vilket görs på filtrerat vatten.

Figur 26: Ökade mängder humusämnen i vatten ger en brunare färg. Denna brunifiering av inlandsvatten sker redan i dagens klimat (Sonesten 2010)

DOC är den lösta delen av TOC, som är den totala mängden organiskt kol. I Bottenhavet har en uppåtgående trend av belastningen angående totalt organiskt kol observerats sedan mitten på 1990-talet. Ser man längre tillbaka i tiden har däremot den totala belastningen till Bottenhavet

skogsindustrin, Skogsstyrelsen, kommuner, Länsstyrelse och Vattenmyndigheterna. Även ökad kunskap från forskarvärlden är viktig. Inte minst för att öka förståelsen för flödet av kvicksilver i vattenmiljön samt fördelningen mellan naturliga bakgrunds nivåer och bidrag från mänsklig aktivitet.

Havsnivåhöjning

Som nämnts i kapitel 4.1 sker i Västernorrland en snabb landhöjning vilken i stort sett förväntas uppväga den globala havsnivåhöjningen. Klimatförändringarna kan tillfälligt medföra högre havsnivåer jämfört med dagens klimat vid vissa lufttrycks- och vindförhållanden. Detta kan innebära erosion av kustområden som inte tidigare påverkats eller att vissa kustområden översvämmas (SGI 2010).

Ändrade havsnivåer kan medföra att lagrade sediment rörs upp vilket kan frigöra såväl lagrad fosfor som miljögifter. Landhöjningen har en stor påverkan på näringstillförseln då den frisätter en stor areal bottnar som lyfts upp ovanför vågbasen och utsätts för erosion (Sweco 2008). Frigöring av miljögifter och näringsämnen kan både tillfälligt och under längre perioder få negativa effekter på den ekologiska och kemiska statusen. Miljögifter i sediment som riskerar att påverkas av vågor bör identifieras och om behov finns saneras. Höjda havsvattennivåer kan så småningom komma att motverka denna process och därmed minska näringsämnesbelastningen. Förebyggande arbete med miljögifter i sediment bör dock utföras successivt för att uppfylla uppsatta miljö kvalitetsnormer.

Dricksvattenkvalitet i ytvatten

Som nämnts tidigare kan ytvattenkvalitet i råvatten riskera att påverkas av ett förändrat klimat. Exempelvis kan ökade vattentemperaturer innebära att befintliga råvattenintag hamnar för högt upp under varma perioder vilket kan innebära en försämrad dricksvattenkvalitet. Även ökad avrinning och transport av humusämnen riskerar att påverka dricksvattenkvaliteten negativt. Fler risker, t.ex. vad gäller smittspridning, diskuteras mer ingående i kapitel 8. Risker relaterade till grundvattenkvaliteten diskuteras i avsnittet nedan samt i kapitel 8.

Kommunens arbete för att uppnå god vattenstatus säkrar även möjligheten för ytvatten att användas som resurs för dricksvatten.

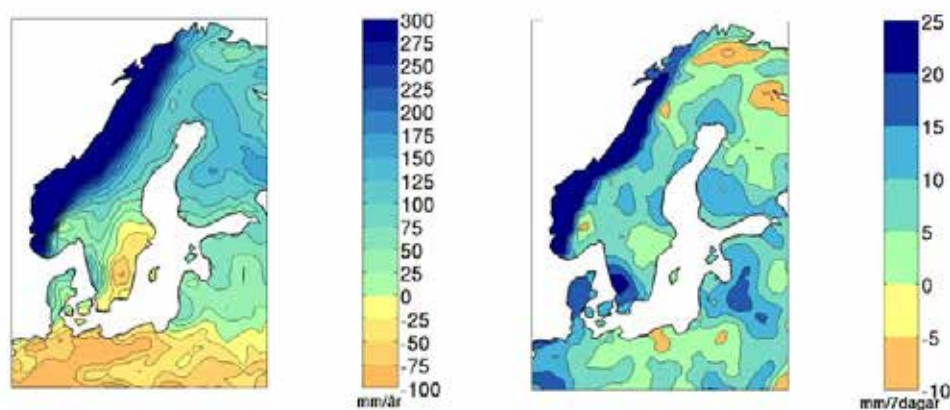
4.5.7 Påverkan på grundvatten

Förändringarna av klimatet kommer i flera fall att ha en negativ påverkan på grundvattenkvaliteten och kvantiteten, och därmed stora delar av dricksvattenförsörjningen i Sverige. Det är dock viktigt att ha i åtanke att klimaten kan få olika konsekvenser för mindre och större grundvattenmagasin, samt för magasin i olika typer av geologiska formationer. Generellt gäller att mindre grundvattenmagasin är känsligare för förändringar. Detta innebär att den enskilda dricksvattenförsörjningen

troligtvis riskerar att drabbas mer av ett förändrat klimat än de kommunala vattentäkterna. Detta beror också på att de kommunala täkterna har bättre skydd med inrättade vattenskyddsområden. Såväl större som mindre grundvattenmagasin kan ha bra naturligt skydd som skyddar mot föroreningar. I kapitel 8 beskrivs dricksvattenförsörjningen i Örnsköldsviks kommun mer ingående.

Avrinning/Tillrinning

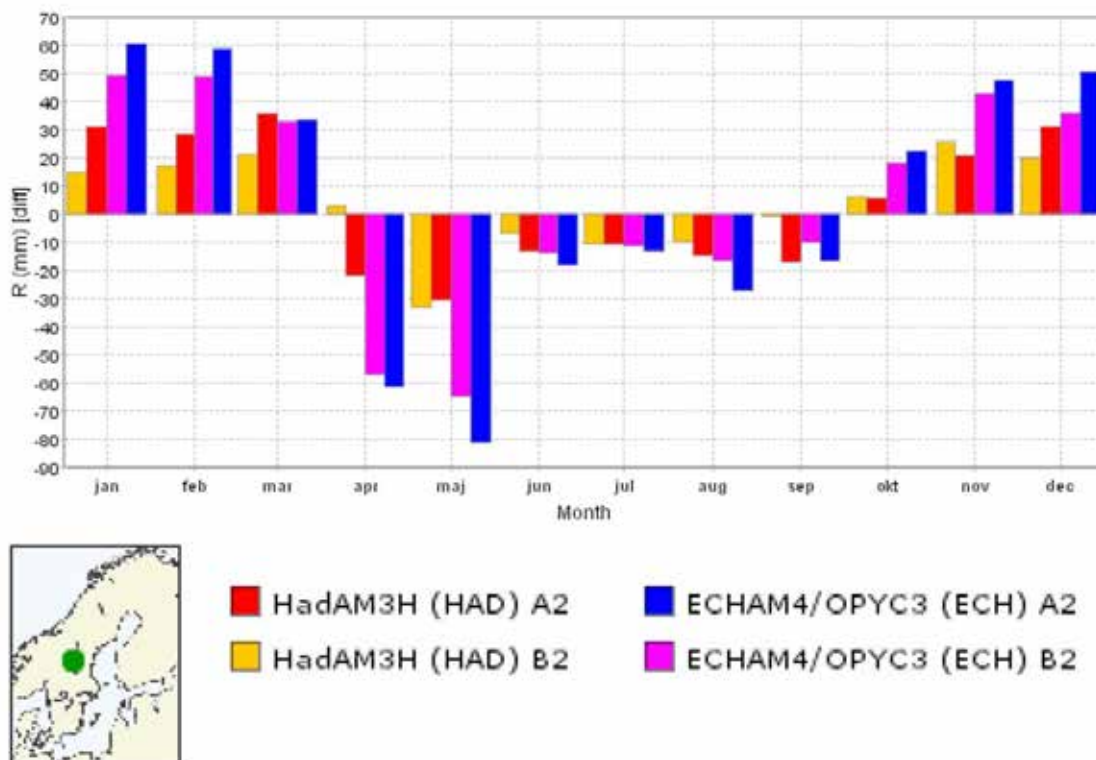
Ett förändrat klimat, med ökande temperaturer och mer nederbörd, kommer att få effekter på avrinningen och därmed grundvattenbildningen. Avrinningen är beroende av skillnaden mellan nederbörd och avdunstning, det vill säga den effektiva nederbörden. För Västernorrlands del kommer den årliga effektiva nederbörden, vilket är den del som bildar avrinning, öka med ca 75-100 mm/år för kusten och mellan 100-125 mm/år längre in i landet (se **Figur 28**).

Figur 28: Skillnad i effektiv nederbörd på årsbasis (vänster) och i störst effektiv nederbörd under en sammanhängande 7-dagars period (höger), mellan perioden 1961-1990 och 2071-2100. Effektiv nederbörd beräknas som nederbörd minus avdunstning och är den del av nederbörden som bildar avrinning och i inströmningsområden bildar grundvatten (Aastrup m.fl. 2012)

Totalt sett kommer avrinningen att öka men klimatscenarier visar även på säsongsvariationer med en förskjutning mot ökad avrinning under vinter/vår och höst och en minskning under sommaren (se **Figur 29**). Det finns även regionala skillnader, t.ex. visar beräkningar att avrinningen i mellersta och norra Norrland kommer öka under månaderna oktober och november medan den förväntas vara lägre än idag i övriga Sverige (Aastrup 2012).

Sveg – Södra Norrlands Inland

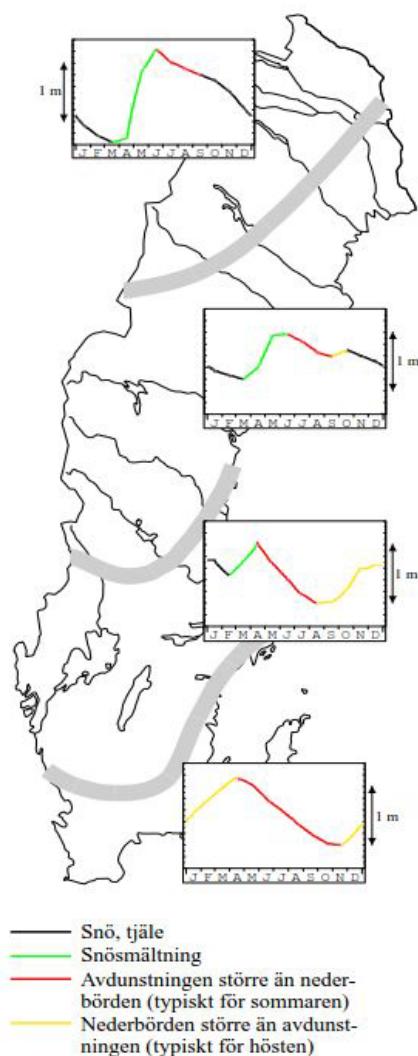
Figur 29: Beräknad förändring i avrinning (mm) för Sveg mellan perioden 2071-2100 och perioden 1961-1990 med olika klimatscenarier. Beräkningarna för Sveg representerar grundvattenvariationerna i södra Norrland. (Aastrup m.fl. 2012)

Förändringar av avrinning kommer att påverka tillgången till grundvatten som dricksvattenresurs under året. Generellt kommer mindre grundvattenmagasin att drabbas hårdare vilket innebär att de i ett förändrat klimat riskerar att inte uppnå god kvantitativ status. Kommunen har en viktig roll när det gäller att reglera grundvattenuttag så att god tillgång kan bibehållas även i ett förändrat klimat. Kännedom om förväntade förändringar av avrinning och dess påverkan på grundvattenmagasin är viktigt. Genom att arbeta förebyggande och med långt tidsperspektiv kan effekterna av ett förändrat klimat begränsas och god status uppnås.

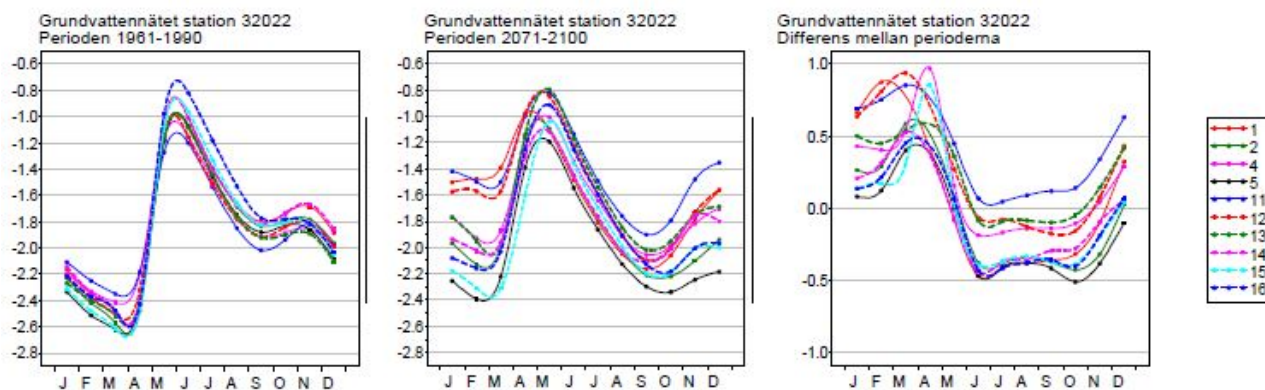
Grundvattennivåer

I en studie av Sundén m.fl. 2010 har klimatförändringarnas effekt på grundvattennivåer analyserats för enstaka stationer i Sverige. Dessa stationer är representativa för större grundvattenmagasin inom ett större geografiskt område. Förändringar av grundvattenregimen i Norra Norrlands kustland, södra Norrlands inland och fjälltrakter och norra Svealand och kan beskrivas av mätstationen i Åsele. I **Figur 30** visas den geografiska uppdelningen av grundvattenregimer i Sverige (Sundén m.fl. 2010). Förändringar av grundvattenregimen i Örnsköldsviks kommun beskrivs därför i den här rapporten av stationen i Åsele.

I **Figur 31** är månadsmedelnivåerna för stationen i Åsele uppritad. I figuren till vänster visas dagens grundvattenregim där de högsta nivåerna inträffar under slutet av juni. På grund av faktorer som mildare vintrar smälter snön tidigare vilket medför att de högsta grundvattennivåerna nås tidigare på våren, mitten till slutet av maj. Den lägsta nivån under året blir för flera av klimatscenarierna på hösten istället för på vårvintern. Under våren är nivåerna i de framtida klimatscenarierna högre än dagens och under sommaren och en bit in på hösten är nivåerna något under. Detta beror på att avsänkingsperioden mellan vårtoppen och höstregnen blir längre.

Figur 30: Grundvattenregimer i Sverige (Sundén m.fl. 2010)

Figur 31: Månadsmedelvärden för station 32022 (Åsele). Figuren till vänster representerar månadsmedelnivåerna för perioden 1961-1990, figuren i mitten representerar perioden 2071-2100 och figuren till höger representerar skillnaden mellan dessa perioder (Sundén m.fl. 2010)

I mindre grundvattenmagasin kan den förlängda avsänkingsperioden och minskade grundvattennivåer innebära att vattenbrist uppstår under sommaren. Som nämnts ovan är det viktigt att reglera grundvattenuttagen för att undvika en kombination av sänkta grundvattennivåer till följd av både klimat och förbrukning.

Färg/Brunifiering

Ökande nederbörd och avrinning kommer troligtvis att öka humushalterna i yt- och kustvatten. Vanligtvis är humushalterna låga i grundvatten men kan komma att öka i ett förändrat klimat i takt med att halterna ökar i ytvatten. Det är dock svårbedömt hur stora färgförändringar som kan förväntas i grundvatten. Grundvattenverk som använder inducerad infiltration med humushaltiga ytvatten kan dock i högre grad komma att påverkas av brunifiering i ett förändrat klimat, med ökade kostnader för rening som följd.

Vattnets kemi

Förändringar i grundvattennivåer påverkar halterna av kemiska ämnen i mark- och grundvattensystemet. I en studie av Aastrup m.fl. (2012) studerades klimatets påverkan på koncentrationer på kemiska ämnen i grundvatten. För grundvatten i sand- och grusavlagringar kunde inga starka samband observeras. Däremot ökade eller minskade koncentrationerna av flera metaller på grund av varierande grundvattennivåer i moränavlagringar. Ett intressant resultat av studien var att koncentrationerna av tungmetaller minskar vid stigande grundvattennivåer, delvis på grund av ökad vittring, men ökar därefter vid fortsatt stigande nivåer. Detta på grund av att tungmetaller frigörs som varit bundna till organiskt material i de översta markskikten. Ökade halter av tungmetaller i grundvatten kan få betydelse för såväl anslutande ytvatten- och terrestra ekosystem, som för kvaliteten på grundvatten som används för dricksvattenförsörjningen (Aastrup 2012).

I Västernorrlands län väntas en begränsad höjning av havsnivån pga. landhöjningen som motverkar den globala havsnivåhöjningen. Även om höjningen är relativt låg jämfört med södra Sverige kommer risken för saltvatteninträngning i bergborrade och strandnära brunnar att öka på lång sikt. Risken är förhöjd under sommarhalvåret i samband med torrperioder och låga grundvattennivåer.

5. Konsekvenser för samhällen och människor

Naturolyckor och andra effekter av klimatförändringarna får i sin tur olika indirekta konsekvenser för samhälle och människor. Den här rapporten redovisar konsekvenser för:

- Kommunikationer (kap 6)
- Bebyggelse och kulturmiljöer (kap 7)
- Tekniska försörjningssystem (kap 8)
- Hälsa (kap 9)
- Näringsliv (kap 10)

I kapitel 6-10 beskrivs inledningsvis i respektive kapitel hur samhällen och människor kan påverkas på en övergripande nivå. Därefter beskrivs mer specifika förutsättningar och konsekvenser för Örnsköldsviks kommun.

Inträffade händelser samt risker och möjligheter som redovisas har hämtats från olika rapporter och från resultatet av workshopen den 12 mars 2014. Konsekvensbedömningar är också gjorda utifrån underlag för risker för översvämningar, ras, skred och erosion.

Åtgärder och aktörer är delvis hämtade från workshopar som hölls med kommunerna i Västernorrlands län den 23 och 24 april, där Örnsköldsviks kommun deltog den 23 april. Resultatet från aktörsdiskussionerna presenteras dels som en samlad bild här nedan och dels mer specifikt för Örnsköldsvik i relaterade kapitel.

Fullständiga minnesanteckningar från det som kom fram om Örnsköldsviks kommun på workshoparna finns i bilaga 1.

5.1. Framgångsrik i ett förändrat klimat

För att vara framgångsrik i ett förändrat klimat behöver såväl offentliga som privata verksamheter arbeta för att:

- Vara robust med förmåga att hantera störningar
- Ta vara på möjligheter

Robusthet handlar om att kunna hantera extrema väderhändelser utan att det får stora konsekvenser för kommunens egen verksamhet, privatpersoner och näringsliv. För att bli robust behöver kommunen arbeta både förebyggande och med krisberedskap.

Möjligheter kopplat till klimatförändringar kan till exempel handla om bättre förutsättningar för turism och näringsliv. Det kan också handla om att Västernorrland kan drabbas lindrigare av till exempel värmeböljor och torka än andra regioner i Sverige och Europa, vilket kan ge relativa fördelar.

En kommun som är robust kommer troligen att vara mer attraktiv än en kommun där extrema väderhändelser skapar stora störningar. Det ger också i längden minskade kostnader eftersom risken för stora utgifter för

reparationer och akutinsatser reduceras. En ökad attraktivitet kombinerat med satsningar för att ta vara på de möjligheter som klimatförändringarna innebär kan ge kommunen ökade intäkter.

Det kommer att krävas en hel del investeringar för att samhället ska bli robust. Ett viktigt första steg, som i många fall inte kostar något, är att se till att alla beslut som har bäring långt i framtiden "klimatanpassas", så att inte investeringar görs som medför stora kostnader i ett framtida klimat. Klimatanpassning av befintliga byggnader och infrastruktur kan bli kostsamt, och där gäller det att i möjligaste mån få in anpassningsåtgärder i löpande underhåll.

5.1.1 En kommunledningsfråga

Eftersom klimatet är en kommunövergripande fråga så är det viktigt att det finns en förankring och ett engagemang på kommunledningsnivå. Workshopdeltagarna den 23 och 24 april 2014 konstaterade att huvudansvaret för klimatanpassningen bör ligga där. Det bör finnas utrymme både för information och diskussion om vad klimatförändringarna kan innebära för kommunen. Den här rapporten är ett stöd i ett fortsatt arbete kring hur kommunen bäst undviker stora problem och tar tillvara de möjligheter som klimatförändringarna kan innebära. Kommunledningen bör se till att en analys görs av vilket stöd de olika verksamheterna behöver.

Kommunen har ett antal styrdokument som kan användas som stöd och styrning i klimatanpassningsarbetet. Exempel på det är översiktsplan, detaljplaner, LIS-plan och risk- och sårbarhetsanalys. Vid behov kan en separat klimatanpassningsplan tas fram. Den bör då på ett tydligt sätt visa hur den kompletterar och samverkar med andra planer och program.

5.1.2 Förvaltningar och bolag

Klimatförändringarna påverkar alla delar av samhället i olika grad. Vissa verksamheter inom kommunen, som VA och räddningstjänst, påverkas redan med dagens klimat av olika väderhändelser och är direkt berörda av ett förändrat klimat. Andra verksamheter, som omsorg och skola, påverkas i nuläget mest av problem med infrastruktur och eltillförsel. I ett varmare och blötare klimat kan de dock påverkas på nya sätt, till exempel av värmeböljor.

Inom kommunens verksamhet har den förvaltning som arbetar med fysisk planering ett stort ansvar för anpassningen till ett förändrat klimat. På workshoparna den 23 och 24 april ansåg deltagarna att fysisk planering bör involveras i i stort sett alla aspekter av klimatanpassningen. Det stämmer väl överens med vägledningen om klimatanpassning i fysisk planering som länsstyrelserna tillsammans har tagit fram (Länsstyrelserna 2012). Där beskrivs bland annat hur kommunerna kan ställa krav på klimatanpassning i planering och byggande. Klimatanpassning i den fysiska planeringen handlar exempelvis om att i nya planer hantera frågor som rör lokalisering

och utformning av verksamheter och bebyggelse, samt att avsätta tillräckliga skyddsavstånd utifrån förväntade framtida klimatförhållanden.

Även i prövningar för bygglov och miljötillstånd bör hänsyn tas till klimatförändringarna. Workshoparna lyfte fram att bygglovsenheten till exempel kan agera för klimatanpassning av bebyggelse, VA-system och kulturmiljöer. Miljöförvaltningen kan bidra till anpassning av kommunikationer, bebyggelse, VA-system, naturmiljö, miljöfarliga verksamheter och näringsliv.

Tekniska förvaltningen har enligt workshopdeltagarna ansvar framför allt för vägar, bebyggelse, VA-system och naturmiljö. Exakt vilka ansvarsområden som vilar på den tekniska förvaltningen varierar från kommun till kommun. VA-huvudmännen bör engageras framför allt i frågor om kommunikationsinfrastruktur, bebyggelse och VA-system.

Räddningstjänsten bör, enligt workshoparna, i första hand engageras i klimatanpassning av kommunikationsinfrastruktur, bebyggelse och VA-system. Kommunens risk- och sårbarhetsanalyser kan med fördel användas som ett verktyg i klimatanpassningen.

Näringslivsenheten bör ta ansvar för att påbörja en dialog med näringslivet om hur de kan vara framgångsrika i ett förändrat klimat. Mer om viktiga frågor för näringslivet finns att läsa i kapitel 10.

Personer med GIS-kompetens är en stor tillgång i arbetet med klimatanpassning. GIS kan användas som planeringsinstrument, som analysverktyg och i krissituationer, till exempel för att få en kartbild av var det finns äldre människor som saknar ström.

Socialförvaltning, omsorgsförvaltning, och barn- och utbildningsförvaltning är mest berörda av hälsofrågor kopplat till klimatförändringar. Det kan till exempel handla om att säkerställa hemtjänst i samband med extrem väderlek, att se till att äldreboenden har möjlighet till solavskärmning och kylsystem eller att tillgodose förskolebarns behov av skuggiga miljöer vid värmeböljor.

Kommunala bolag kan beröras av i stort sett alla aspekter av klimatförändringar. Kommunledningen kan genom ägardirektiv styra hur bolagen kan arbeta både långsiktigt och kortsiktigt för att öka robustheten i samhället. Vad som bör gälla för varje bolag bör analyseras. På workshoparna lyftes framför allt bolag med ansvar för VA-frågor, energifrågor, flygplatser och hamnar fram som viktiga för klimatanpassningen.

5.1.3 Externa aktörer

Det finns även aktörer utanför den kommunala organisationen som det finns stora fördelar att samarbeta med kring klimatförändringarna. Under workshoparna den 23-24 april lyftes länsstyrelsen fram som en väldigt

viktig aktör för klimatanpassning. Bebyggelse, flora & fauna, kulturmiljö, miljöfarlig verksamhet, näringsliv och hälsa nämndes som viktiga områden.

Fastighets- och byggsektorn, så som fastighetsägare, entreprenörer och exploatörer, utpekades under workshoparna som viktig för klimatanpassning av VA-system, kommunikationer och bebyggelse. Föreningslivet kan spela en roll för till exempel natur- och kulturmiljöfrågor samt hälsofrågor. Även landstinget lyftes fram som viktigt i arbetet med hälsoaspekter, men också för till exempel kulturfrågor. Landstinget är även en stor fastighetsägare.

Deltagarna på workshoparna lyfte även fram nationella myndigheter som viktiga, till exempel Trafikverket, Skogsstyrelsen och Boverket. I Länsstyrelserna (2012) listas de mest berörda myndigheterna:

- Boverket
- Energimyndigheten
- Havs- och vattenmyndigheten
- Jordbruksverket
- Lantmäteriet
- Livsmedelsverket
- MSB – Myndigheten för samhällsskydd och beredskap
- Naturvårdsverket
- Riksantikvarieämbetet
- SGI – Statens geotekniska institut
- SGU – Statens geologiska undersökning
- Skogsstyrelsen
- SMHI
- Svenska kraftnät
- Trafikverket
- Vattenmyndigheterna

Näringslivet kommer in på många aspekter av anpassning till ett förändrat klimat. Mer om det kan läsas i kapitel 10.

6. Kommunikationer

6.1. Allmänna konsekvenser

I det här kapitlet beskrivs klimatförändringarnas effekter på kommunikationer, dvs. vägar, järnvägar och broar. Klimatförändringarnas påverkan på transportsystemen kommer enligt Klimat- och sårbarhetsutredningen (Miljödepartementet 2007) att bli betydande. Den ökande nederbörden och höga flöden för med sig en ökad risk för översvämningar, bortspolning av vägar- och järnvägar, skadade broar och allmänt ökade risker för ras, skred och erosion.

Järnvägsnätet drivs till stor del på el och är därmed kraftigt beroende av ett fungerande elsystem. Slås detta ut på grund av naturolyckor såsom t.ex. översvämningar påverkas alltså även järnvägskommunikationerna. Ett varmare klimat kan få både positiva och negativa konsekvenser på järnvägarna. Risken för rälsbrott minskar med de mildare vintrarna samtidigt som solkurvor och underhållsbehovet på somrarna ökar i ett varmare klimat. Om det blir intensivare vindar kan de komma att påverka järnvägssystemet i allt högre grad genom stormfällning vilket hindrar framkomligheten och påverkar kraftmatningen.

En ökad temperatur kommer innebära färre vägskador orsakade av tjäle medan värme- och vattenbelastningsrelaterade skador kommer att öka. Minskade snödjup i terrängen kommer för Västernorrlands del innebära att marken blir mindre "isolerad" under vinterhalvåret vilket gör att tjälen kan gå längre ner. För öppna markytor, såsom vägbanor, råder det motsatta och såväl säsongen för tjäle som tjäldjupet förväntas minska på grund av ökande temperaturer och kortare vinter (SGI 2010). Om man använder tjälen som en resurs för vägens bärighet kan dessa vägar i framtiden kräva ett större underhåll, det gäller framförallt plogade grusvägar och skogsbilvägar.

Högre temperaturer och grundvattennivåer ger ökande spårbildning genom deformation. På de flesta vägar i Sverige med normala trafikflöden bedöms underhållet för spårbildning öka med 5 procent. I norra Sverige bedöms underhållet för spårbildning på vägar med låga trafikflöden istället minska med 5 procent (Miljödepartementet 2007). Kommunernas kostnader för drift och underhåll kommer dock förmodligen totalt sett bli högre i norr (Arvidsson m.fl. 2012).

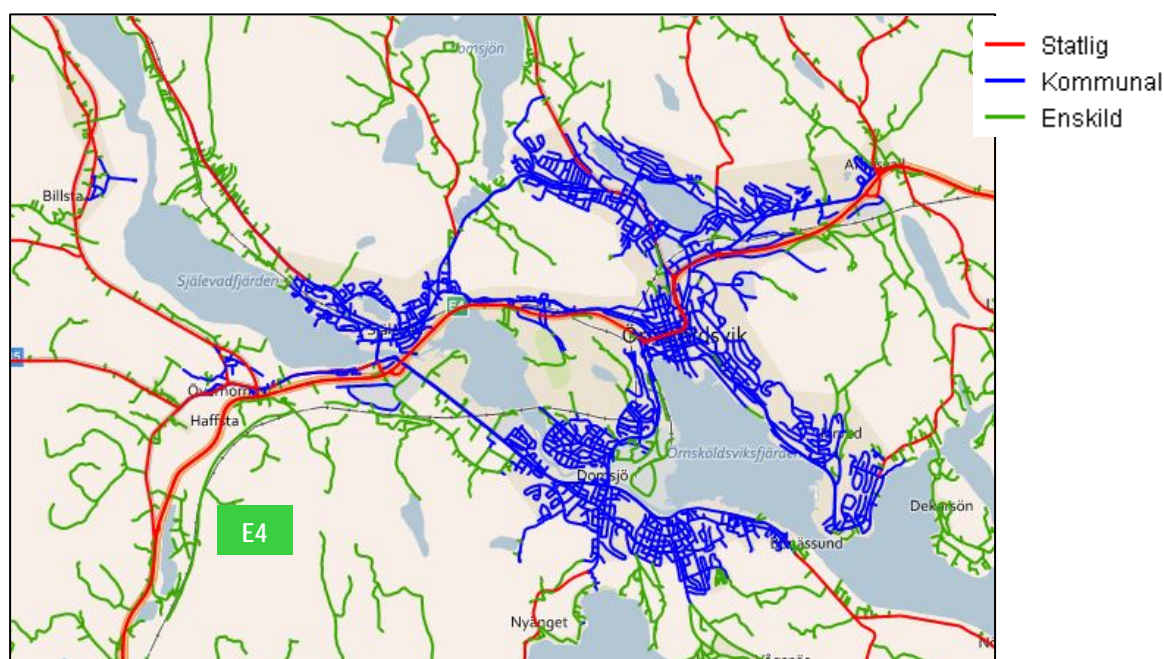
Översvämningar av vägar och vägunderfarter förväntas öka i hela landet. Förutom de direkta konsekvenserna för trafiken innebär detta även risk för personskador och ett ökat underhållsbehov på grund av bärighetsskador (Miljödepartementet 2007). Översvämningar i städer orsakas ofta av korta intensiva regn när det lokala dagvattensystemet inte klarar av att leda bort vattenmängderna. I många fall sker bortspolning av vägar där vatten dämmer upp vid trummor på grund av otillräcklig kapacitet eller för att trumman satt igen av skräp, grenar, löv och annat som vattnet fört med sig.

Väg- och järnvägsnätet i Västernorrland är att beteckna som glest vilket innebär en ökad sårbarhet eftersom omledningsmöjligheterna vid skador är få. Inne i de större samhällena är de lokala omledningsmöjligheterna bättre men få omledningsmöjligheter finns för de regionala kommunikationerna. Järnvägsnätet i norra Sverige är till största del enkelspårigt vilket innebär att järnvägstrafiken är mer sårbar här än i andra delar av landet. Anpassningar och åtgärder bör prioriteras där det redan i dagens klimat finns svagheter i transportsystemet.

6.2. Konsekvenser specifikt för Örnsköldsviks kommun

6.2.1 Vägnätet i Örnsköldsviks kommun

Det kommunala vägnätet i Örnsköldsviks kommun är utspritt på många mindre och större orter, bl.a. Själevad, Domsjö, Bjästa, Köpmanholmen, Husum, Gideå och Bredbyn. Huvuddelen av det kommunala vägnätet finns dock i Örnsköldsvik (**Figur 32**). Samhällsbyggnadsförvaltningen ansvarar för underhåll av 75 mil gator. GC-nätet omfattar ca 36 km och ca 15 mil gångbanor. Som kan ses i figuren går även europaväg E4, ett antal statliga länsvägar och järnvägen genom huvudorten. Detta gör Örnsköldsvik till en viktig knutpunkt för de regionala transporterna.

Figur 32: Omfattning av det kommunala vägnätet (markerat i blått) i Örnsköldsvik (Trafikverket 2014)

I Örnsköldsviks kommun har drift och underhåll av det kommunala vägnätet lagts ut på entreprenad, i dagsläget är Svevia ansvarig entreprenör. De ansvarar för lagning av tjälskador m.m. under sommaren samt för snöröjning och sandning under vinterhalvåret. För att bekämpa halka saltas och sandas gator och huvudleder, exempel på det senare är Modovägen och Arnäsvägen (Örnsköldsviks kommun 2014a).

6.2.2 Riskområden i dagens klimat

Översvämning av vägar och järnvägar

Översvämningsskarteringar har gjorts för Moälven och Nätraån. Dessa visar att närliggande vägar, t.ex. längs norra delen av Veckefjärden och i samhället Mellansel, kan komma att drabbas vid översvämning orsakat av höga flöden.

I kommunen har översvämningar inträffat både på grund av höga flöden och vid extrema skyfall. År 2000 uppmättes höga flöden i många mindre vattendrag runt om i kommunen (Länsstyrelsen Västernorrland 2000). I samband med stora nederbördsmängder i september 2011 översvämmades E4:an i höjd med Bjästa (SR 2011). Av praktiska skäl har många vägar och broar traditionellt byggts nära vattendrag, vilket är olämpligt ur översvämningssynpunkt. Det innebär att förutsättningar för översvämning av vägar kan finnas på många håll runt om kommunen. Ute på landsbygden är detta ett större problem eftersom översvämningar kan leda till att hus eller samhällen blir isolerade då omledningsmöjligheterna är begränsade.

Sannolikheten för översvämningar bedöms generellt sett som relativt hög för järnvägar och broar i Örnsköldsviks kommun, vilket baseras på tidigare problem med översvämningar. Sannolikheten för längre avbrott på de större vägarna bedöms som medelhög. Konsekvenserna på tågtrafiken anses större än på vägnätet eftersom det inte finns några omledningsmöjligheter.

En viss risk för översvämning föreligger även intill såväl kommunala som privata dammar, framförallt de som är något äldre, om regleringen av dessa inte fungerar eller sköts korrekt. Övervakning och reglering av vattenkraftsdammar är sårbara för störningar i elförsörjningen och elektroniska kommunikationer och belastningen vid stora regnmängder. Vägar som löper nära eller nedströms dammar ligger i riskzonen, sannolikheten för detta anses låg men konsekvenserna kan bli allvarliga.

Ras, skred och erosion

I Örnsköldsviks kommun har en översiktlig stabilitetsutredning utförts för ett antal områden där förutsättningar för ras och skred har identifierats (Tyréns 2006). Områdena ligger i anslutning till vattendrag inom kommunen, exempelvis Moälven och Nätraån. I utredningen framkom att flera områden hade tillfredsställande stabilitet inom området, med undantag för zonen närmast vatten. I dessa fall har utbredning av säkerhetszonen angetts. Flera vägar, såväl stora som små, samt vissa järnvägssträckor löper i närheten av eller igenom dessa områden. Exempel på kommunala gator som ligger inom studerade områden är Domsjövägen och Modovägen längs med Moälven.

År 2000 inträffade omfattande ras och skred inom Örnsköldsviks kommun. Orsakerna till dessa var en kombination av stora nederbördsmängder under

en längre period samt höga flöden i mindre vattendrag (Länsstyrelsen Västernorrland 2000).

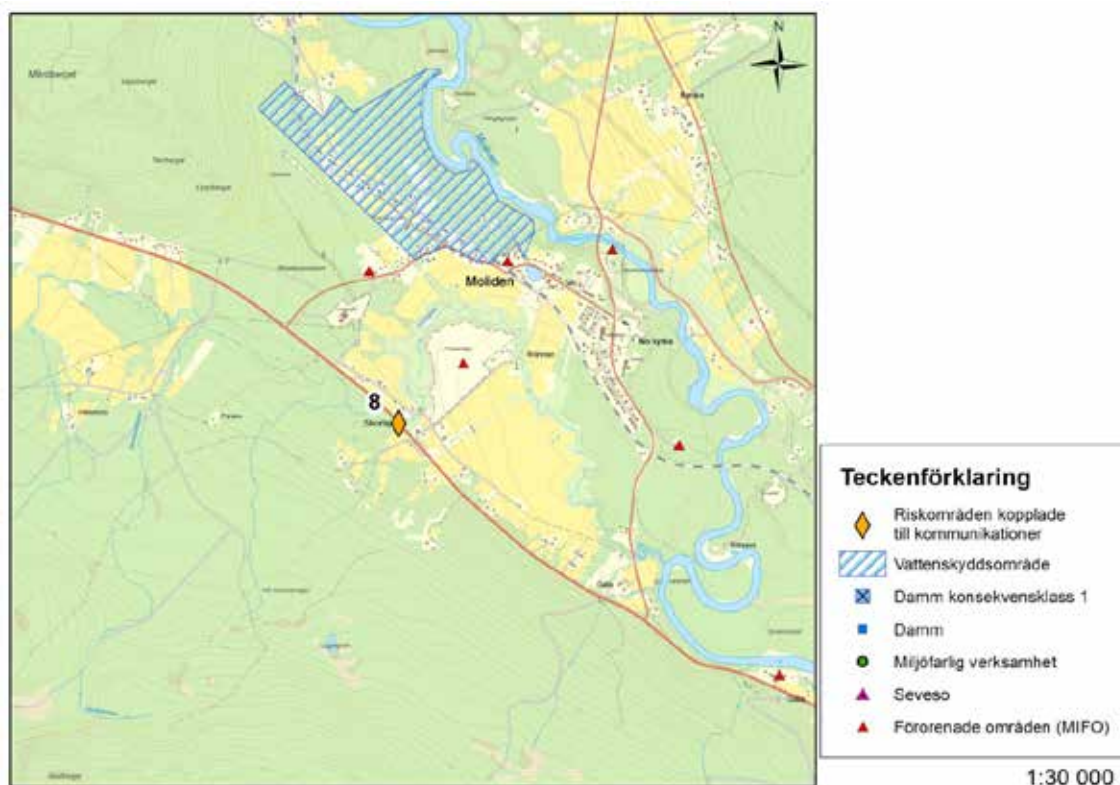
I stadsdelen Ås har även ett antal slamströmmar inträffat i brant terräng. Dessa jordrörelser kan färdas över långa sträckor och innehåller ofta stora mängder jordmassor vilket innebär att de kan orsaka stora skador. De kommunala vägar som ligger nedströms den branta sluttning där slamströmmarna inträffat kan anses löpa en större risk att drabbas, det gäller t.ex. Åsbergsvägen och Österåsvägen.

Viss rasrisk kan föreligga för strandnära vägar som löper nära älv- eller kuststräckor där det finns förutsättningar för erosion.

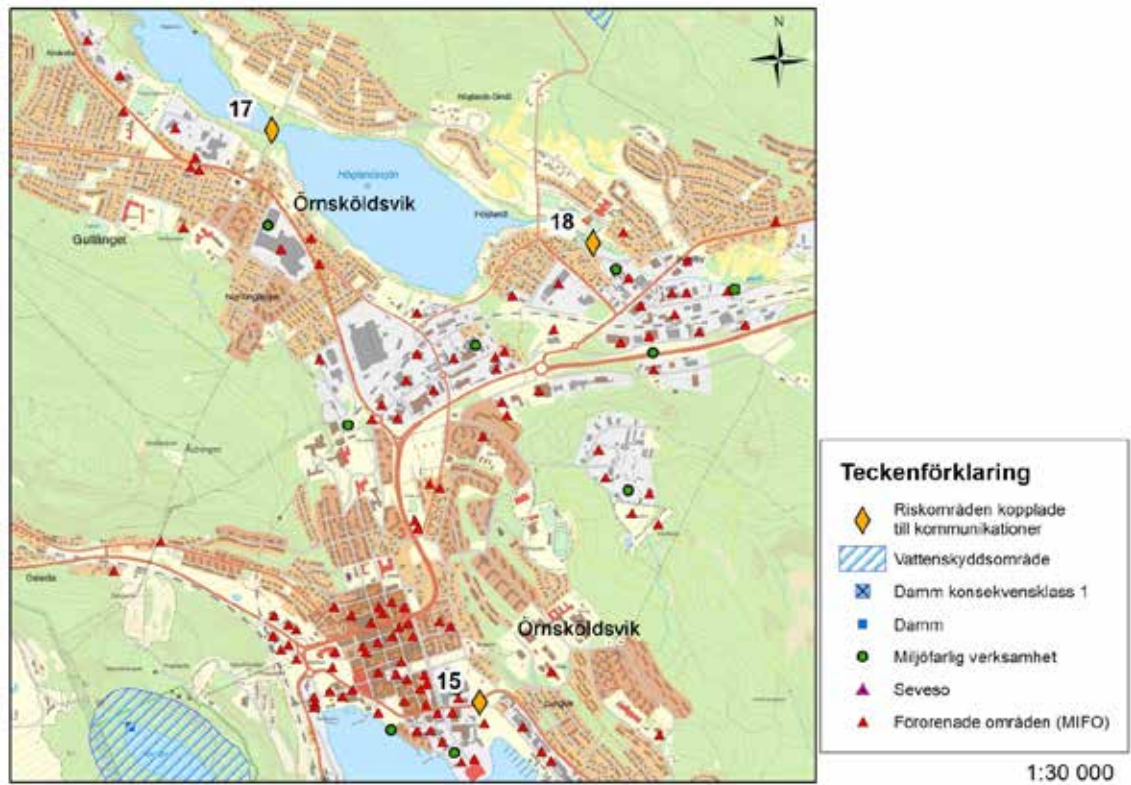
Det kan även finnas förutsättningar och risk för ras, skred och erosion i närheten av enskilda vägar där kommunen är väghållare eller i områden utanför bebyggelse. Detta redovisas dock inte i den här rapporten.

Resultat från workshop

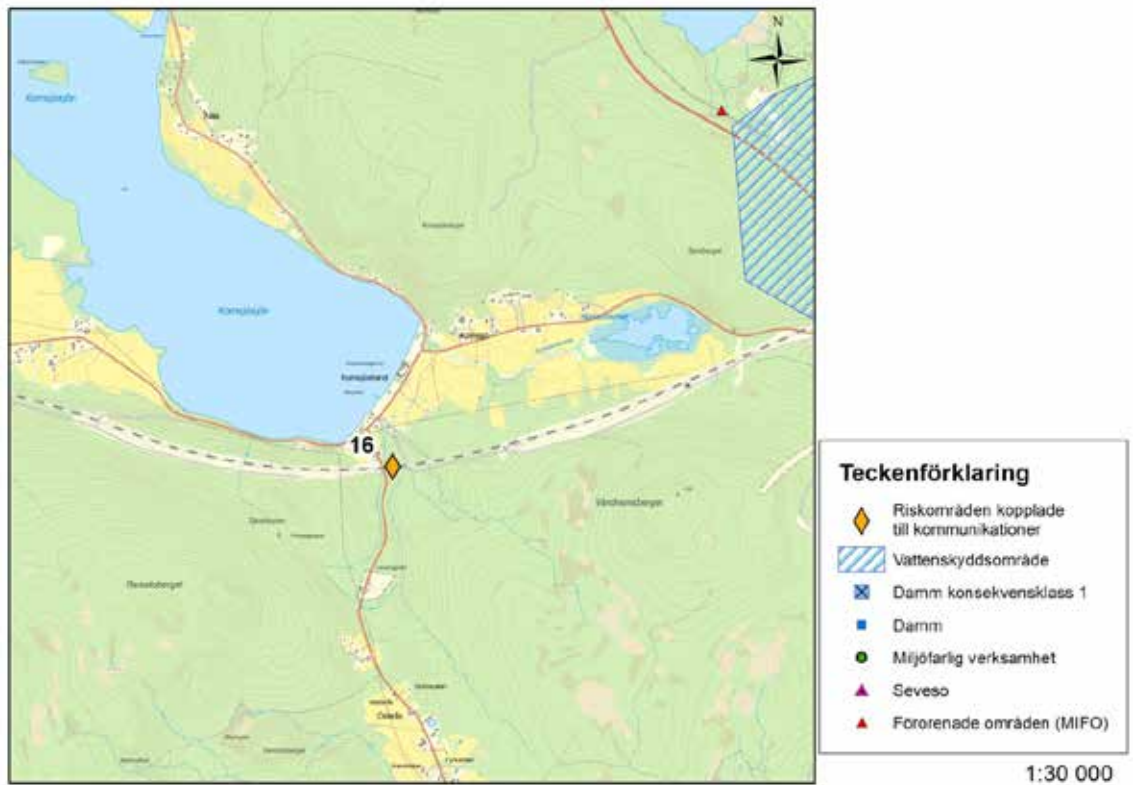
Vid workshopen den 12 mars pekades riskområden ut kopplat till kommunikationer. Deltagarna ombads identifiera både sådant som har hänt eller som kan komma att hända i ett förändrat klimat. I **Figur 33- Figur 35** visas utpekade problemområden kopplade till naturolyckor t.ex. översvämningar eller ras och skred. Numreringen hänvisar till en beskrivning som finns listad i bilaga 1.

Figur 33: Identifierade riskområden för kommunikationer i kommunen (Workshop 2014)

Figur 34: Identifierade riskområden för kommunikationer i kommunen (Workshop 2014)

Figur 35: Identifierade riskområden för kommunikationer i kommunen (Workshop 2014)

De huvudsakliga problemen för kommunikationerna i Örnsköldsvik har skett vid höga flöden och i samband med intensiv nederbörd. Vid ett störtregn i augusti 2008 rasade väg 348 strax utanför Moliden (punkt 8). Efter det har vägen förstärkts. Ett skyfall ledde även till översvämningar vid en vägkorsning i Lugnvik (punkt 15). För att undvika översvämningar i framtiden har en dagvattenkanal byggts. I Kornsjö orsakade störtregn en slamström samt underminering av banvallen (punkt 16). Här åtgärdades problemet genom att bygga dubbla trummor under banvallen.

Höglandssjön översvämmas med jämna mellanrum vid stor nederbörd och snösmältning vilket skapar höga nivåer. Problemet beror på att bron över sjön blir begränsande för avrinningen (punkt 17). Vid sjöns utlopp finns en klack som också bidrar till dämning och höga vattennivåer i sjön (punkt 18).

6.2.3 Risker och möjligheter i ett förändrat klimat

Översvämning av vägar och järnvägar

Översvämningsriskerna för vägar längs med de större vattendragen bör minska något i ett framtida klimat. Ett varmare klimat innebär att vårfloden minskar samt att den inträffar tidigare på året. Det kan komma att innebära färre vägsador i samband med vårfloden, framförallt i reglerade vattendrag som Moälven. I övrigt bör översvämningsrisker för vägar intill mindre vattendrag öka något i samband med extrema nederbördsmängder och skyfall vilket leder till höga flöden.

Ett förändrat nederbördsmönster med ökade nederbördsmängder under höst, vinter och vår, kan komma att öka riskerna för översvämning i mindre vattendrag samt inne i samhällen. Framför allt ökad och intensivare sommar- och höstnederbörd kan orsaka översvämningar, såväl utanför som inne i samhällen.

Intensivare nederbörd kan även få konsekvenser på vägtrummor samt vägar och broar som korsar eller löper längs med såväl större som mindre vattendrag i kommunen. Områden och vägar som redan idag har drabbats av intensiv nederbörd riskerar att drabbas hårdare och allt oftare i ett förändrat klimat.

Sammanfattningsvis anses risken för avbrott på det kommunala vägnätet till följd av översvämning vara medelhög. Detta baseras på att det tidigare skett översvämningar på olika håll i kommunen. Även om detta är åtgärdat på de platser som drabbats finns det förutsättningar för att andra områden ska drabbas. Järnvägen är generellt mer utsatt än vägnätet eftersom det inte finns några omledningsmöjligheter. Riskbedömningen baseras också med avseende på en ökad framtida nederbörd. Översvämning på grund av intensiv nederbörd inne i samhällen och kring mindre vattendrag anses utgöra den största risken.

Ras, skred och erosion

Ett förändrat klimat kommer för Örnsköldsviks kommun bl.a. innebära intensivare sommarnederbörd samt ökad nederbörd på hösten då marken ofta är mättad och grundvattennivåerna högre. Ökade yt- och grundvattenflöden i samband med klimatförändringarna kan därför leda till en ökad risk för ras och skred i samband med höga portryck samt ökad erosion. Detta innebär i sin tur en ökad risk för avbrott och skador på de kommunala vägarna jämfört med dagens klimat, framförallt de som redan idag ligger inom eller nära områden med otillfredsställande stabilitet (se kapitel 6.1.).

Det kan även finnas förutsättningar för ras och skred i andra delar av kommunen som hittills inte kartlagts men som kan komma att påverka kommunikationerna.

Varmare klimat

Örnsköldsviks kommun kommer se en viss ökad frekvens av antalet nollgenomgångar vintertid. Plogade och därmed oisolerade vägar är särskilt utsatta för en ökad frekvens av nollgenomgångar eftersom det innebär att vägbanan fryser fler gånger. Vid varje fryscykel ökar risken för tjälskador på vägarna. Högre frekvens av nollgenomgångar innebär fler tillfällen med halka vilket leder till att användningen av vägsalt eller annan halkbekämpning ökar. Betongkonstruktioner är särskilt utsatta eftersom såväl vägsalt som snabba temperaturväxlingar har en nedbrytande effekt på betongen. Ökad användning av vägsalt kan även få effekter på lokal natur och försämra dagvattenkvaliteten.

Resultat från workshop

Inga ytterligare risker eller möjligheter för kommunikationssystemen i ett förändrat klimat identifierades på workshopen.

6.3. Behov av åtgärder

Det är viktigt att klimatanpassningen av kommunala vägar integreras i den kommunala planeringen och att åtgärder implementeras i det kontinuerliga arbetet med drift och underhåll. Genom att specialinriktade insatser mot områden som redan idag är sårbara ökar systemens robusthet och förmåga att stå emot effekterna av ett förändrat klimat. Regelbundna kontroller av känsliga vägavsnitt eller vägtrummor kan vara värdefulla och innebära att ett potentiellt problem avvärs innan olyckan är framme. I klimatanpassningsarbetet ingår även att ha en väl fungerande nödberedskap som kan hantera extrema väderhändelser, eftersom dessa väntas bli allt vanligare i ett förändrat klimat (Arvidsson m.fl. 2012). I **Figur 36** visas hur drift och underhåll generellt kan bidra med klimatanpassning inom fyra olika klimateffektsområden, d.v.s. temperatur, nederbörd, snö och vind.

Figur 36: Översikt över klimatförändringarna som påverkar vägtransportsystemen, de specifika klimatteffekterna som förväntas påverka samt exempel på klimatanpassningsåtgärder (Arvidsson m.fl. 2012)

Här nedan följer utvalda exempel på specifika åtgärdsförslag för riskområden i Örnsköldsviks kommun som identifierats i den här studien.

De vägar eller järnvägssträckor som drabbats av ras och skred eller översvämningar har i många fall åtgärdats. Det är viktigt att dessa åtgärder underhålls för att de ska vara verksamma även i ett längre perspektiv.

I Örnsköldsvik har drift och underhåll lagts ut på entreprenad. Om inte kommunen och entreprenören är samordnade kan detta innebära en risk att fel beslut tas eller att responsen är för långsam vid kriser såsom översvämningar. I en rapport inom Norrlandsstudien diskuterades ett förslag på att "en obligatorisk kris klausul ska vara med vid alla upphandlingar och avtal. Kraven på krisberedskap hos entreprenörer ska vara mycket tydliga. Ett krav på vissa entreprenörer bör också vara att de förbinder sig att hålla koll på SMHI:s vädervarningar" (Trafikverket 2012). Detta är ett förslag på en åtgärd som kommunen kan införa för att säkra ansvarsförhållanden och responser vid en eventuell krissituation.

Sedan översvämningarna år 2000 som drabbade en stor del av Västernorrlands län, inklusive Örnsköldsvik, har Kramfors kommun vidtagit ett antal åtgärder för att minska konsekvenserna av höga flöden. I risk- och sårbarhetsutredningen för Kramfors kommun (Kramfors kommun 2008) gavs förslag på förebyggande åtgärder som kommunen behöver arbeta vidare med för att mildra konsekvenserna av höga flöden. Förslagen

kan vara ett tips på hur det förebyggande arbetet i Örnköldsviks kommun skulle kunna läggas upp:

- Fortsätta med kontinuerlig översyn av kända riskområden.
- Skapa tydligare rutiner för kommunledningen att gå ut med information till berörda förvaltningar i tidigt skede.
- Skapa tydligare rutiner för kommunikation mellan verksamheten, förvaltningsledning och kommunledning.
- Fastställa en nivå när det inträffade ska anses vara en "extraordinär händelse".
- Prioritera vilka åtgärder som ska vidtas.
- Öva beslutssituationer och ta fram konsekvensbeskrivningar.
- Ta fram färdiga planer för omdirigering av trafik vid eventuella vägvängningar, inklusive bärighet.
- Skapa telefonlista till samverkande aktörer.

Åtgärderna som föreslås är på en generell nivå och gäller för flera av kommunens verksamheter, inte enbart för att mildra konsekvenserna för kommunikationer.

Konsekvenser av mer extrema regn, framförallt i centrala Örnköldsvik, skulle kunna utredas i mer detalj. Aspekter som kommunen kan vilja titta extra noga på är till exempel vad som händer om staden förtätas ytterligare. Utredningen skulle även kunna visa om det finns instängda områden intill vägbankar där vägens stabilitet kan påverkas om stora mängder vatten blir stående. Det kan även vara intressant att utreda i vilka vägportar och viadukter det kan samlas stora mängder vatten, vilket begränsar framkomligheten.

En översvämningsutredning kan förutom att peka ut riskområden även visa på möjligheter för avledning och avvattning på ytan och vilka åtgärder som kan vidtas för att minska riskerna för översvämnning av t.ex. bebyggelse vid extrema regn. Vissa gator kanske kan exempelvis agera som tillfälliga översvämningsytor eller huvudstråk för avrinning på mark vid extrem nederbörd.

På flera ställen där skador på vägar ha uppstått på grund av antingen ras/skred eller översvämnning har åtgärder vidtagits för att minska risken för att det ska inträffa igen. I andra områden, t.ex. vid Högländssjön, har översvämningsrisker vid höga flöden identifierats men åtgärder har ännu inte vidtagits. Proaktiva åtgärder är utmärkta exempel på hur man kan arbeta för att minska riskerna i samband med naturolyckor både i dagens och i ett framtida klimat för att säkra funktionen på järnvägar och de kommunala vägarna. För att åtgärderna ska få hållbara effekter behöver de också ses över regelbundet och underhållas med jämna mellanrum.

En klimatanpassningsåtgärd är även att se över valet av beläggingsmaterial och ha kännedom om hur vägkonstruktionen påverkas av ett förändrat klimat. I dagsläget är kännedomen om klimatförändringarnas inverkan på vägar begränsad men det finns en hel del forskning kring hur olika vägmateriell uppför sig när enstaka

klimatfaktorer ändras. Exempelvis kan nedbrytningen av bundna lager öka. **Tabell 4** ger en överblick över hur klimatförändringarna kan påverka bitumenbundna lager, för mer detaljer angående påverkan på andra material se Arvidsson m.fl. (2012).

Tabell 4: Klimatförändringars inverkan på bitumenbundna lager (Arvidsson m.fl. 2012).

Klimatparameter	Effekt
Ökad nederbörd	Kan minska beständigheten genom att accelerera åldringsförloppet och öka stenläpp och dubbdäcksavnötning
Varmare somrar	Ökad spårbildning, bättre läkning av mikrosprickor
Mildare vintrar	Minskad risk för uppkomst av lågtemperatur-sprickor. Lägre utmattningshållfasthet
Ökat antal tjällossningsperioder per vinter	Ökad risk för sprickor och slaghål
Fler frys/töcykler	Minskning i beständighet. Ökning av stenläpp och dubbdäcksavnötning

Översvämningar har även skett av enskilda och statliga vägar ute på landsbygden. I samband med höga flöden och översvämningar i ytterområden är det viktigt att samordna insatser och koordinera arbetet eftersom omlidningsmöjligheterna är små. Även om kommunen inte är väghållare kan andra kommunala verksamheter komma att drabbas, t.ex. kan hemtjänsten få svårt att ta sig ut till äldre.

Vatten kan leta sig in i vägens överbyggnad via sprickor i asfalten vilket kan minska vägens bärighet. Sprickor i asfalten kan också vara ett tecken på rörelser i marken. Regelbundna kontroller bör utföras och dokumenteras. Uppstår problem med sprickor på vägarna kan det vara befogat att ta in en geotekniker för att bedöma riskerna och eventuellt behov av stabiliserande åtgärder.

Behov av ytterligare undersökningar rekommenderades för flera av de områden som ingick i stabilitetsutredningen. Utredningarna syftar till att få bättre kännedom om jordlagrens hållfasthetsegenskaper samt för att kartlägga grundvatten- och portryckssituationen. Det sistnämnda anses även viktigt i ur ett klimatanpassningsperspektiv där just portrycksförhållanden kan ändras till följd av ändrade nederbördsmönster. De geologiska förutsättningarna är svåra att påverka och därför är det viktigt att öka kunskapen för att kunna sätta in rätt typ av stabiliserande åtgärder om behovet finns.

En av de enklaste åtgärderna som kan göras för att undvika vägras i samband med översvämningar är att säkerställa att vatten rinner undan när vattennivån sjunker. Genom att ha en regelbunden kontroll och rensning av vägtrummor samt dagvattenbrunnar kan risken minska för att dessa sätter igen. I de områden där vägtrummor hindrar vattenflödet kan det eventuellt

bli aktuellt att byta ut dessa mot större trummor. Detta kan kräva kompletterande utredningar.

Avbrott i kommunikationerna längs E4:an och järnvägen bör ses som särskilt allvarligt eftersom de är viktiga för de regionala transporterna. Exempelvis är E4:an i höjd med Bjästa en känslig sträcka med hänsyn till översvämning. Det åligger dock Trafikverket och inte kommunen att vidta åtgärder för att minska riskerna och anpassa statliga vägar och järnvägar för ett ändrat klimat. Även om underhåll och eventuell klimatanpassning inte åligger kommunen bör man ändå vara medveten om riskerna. Genom att upprätta en aktiv dialog med Trafikverket kan riskerna minimeras för större avbrott i kommunikationerna.

6.3.1 Aktörer

Samhällsbyggnadsförvaltningen, Örnsköldsviks airport, Hamn & Logistik, Trafikverket och näringslivet har identifierats som viktiga aktörer för att säkerställa kommunikationerna i Örnsköldsviks kommun i ett förändrat klimat. På workshopen den 23 april togs också upp att ansvariga för enskilda vägar bör engageras. (Workshop 2014)

Även VA-sidan och näringslivsenheten bör engageras i diskussioner och arbete om robust kommunikation.

7. Bebyggelse och kulturmiljöer

7.1. Allmänna konsekvenser

Bebyggelse och kulturmiljöer kan drabbas av skador till följd av översvämningar, ras, skred och erosion. Strandnära bebyggelse kan drabbas av vattenskadorna vid höga flöden i vattendrag. Vid extremt höga flöden kan byggnader skadas allvarligt och till och med spolats bort. Detta kan även orsaka ras och skred om bebyggelsen ligger på skredkänslig mark. Bebyggelse som ligger i lågpunkter kan drabbas av översvämningar vid kraftig nederbörd då vattenmängderna överskrider avloppssystemets kapacitet att avleda dagvattnet. I områden med kombinerade avloppssystem, d.v.s. där spillvatten och dagvatten avleds i samma ledning, kan källare översvämmas. Detta kan inträffa när kombinerade ledningar blir överbelastade och avloppsvatten trycks upp baklänges i servisledningar och rinner ut inne i källare. I ett duplicerat avloppssystem avleds dagvattnet i separata ledningar. I båda fallen kan nederbörds mängderna överskrida det dimensionerande flödet och översvämning på mark kan uppstå.

Byggnader och kulturminnen kan även påverkas av ett varmare och blötare klimat genom större risk för fuktskador, tillväxt av mögel och kvalster samt ökad nedbrytning av byggnadsmaterial. Kylbehovet kan öka, samtidigt som uppvärmningsbehovet minskar.

7.2. Konsekvenser specifikt för Örnsköldsviks kommun

7.2.1 Riskområden i dagens klimat

Översvämningar

MSB har gjort en översiktlig översvämningsskartering för Nätraån och Moälven. Skarteringen visar översvämningssoner vid 100-årsflöde och för beräknat högsta beräknat flöde (HBF) enligt Flödeskommitténs riktlinjer vid dammdimensionering. Ingen översvämningsskartering har gjorts för Gideälven. Se även kap 4.1.

Moälven

Södra och norra Anundsjöån som ansluter till Moälven har också översvämningsskarterats. Enstaka bebyggelse i Kubbe och Norrflärke ligger inom område som riskerar att svämmas över vid både 100-årsflöde och HBF. Samhället Bredbyn, där södra och norra Anundsjöåarna möts och fortsätter som Moälven, ligger inom område med risk för översvämning. Vid 100-årsflöde är det främst södra delarna av Näsänget som drabbas. Vid HBF drabbas större delen av Näsänget och även fastigheter i Näsfors och centrala Bredbyn. Strandnära bebyggelse längs Anundsjösjön ligger också inom område för översvämningsskartering främst vid HBF, men vissa bebyggda fastigheter även vid 100-årsflöde. Bebyggelsen på Alnöholmen svämmas över vid HBF. I Myckling ligger bebyggelsen längs stränderna inom

riskområde för översvämning vid både 100-årsflöde och HBF. I Prästånget och Svedjeholmen längs Veckefjärden ligger några bostäder inom riskområde för översvämning vid 100-årsflöde. En större del av områdena inklusive travbanan i Prästånget översvämmas vid HBF. Se även **Figur 8**.

Nätraån

I Grindnäset ligger bebyggelse inklusive bygdegård och sågverk inom område med risk för översvämning vid 100-årsflöde. Något söder ut ligger en träindustri och enstaka bebyggelse inom risk för översvämning vid 10-årsflöde. Bebyggelse i Åmynnet som ligger mellan sjöarna Svedjefjärden och Åfjärden som är kopplade till Nätraån, svämmas över vid 100-årsflöde. Se även **Figur 9**.

Ras, skred och erosion

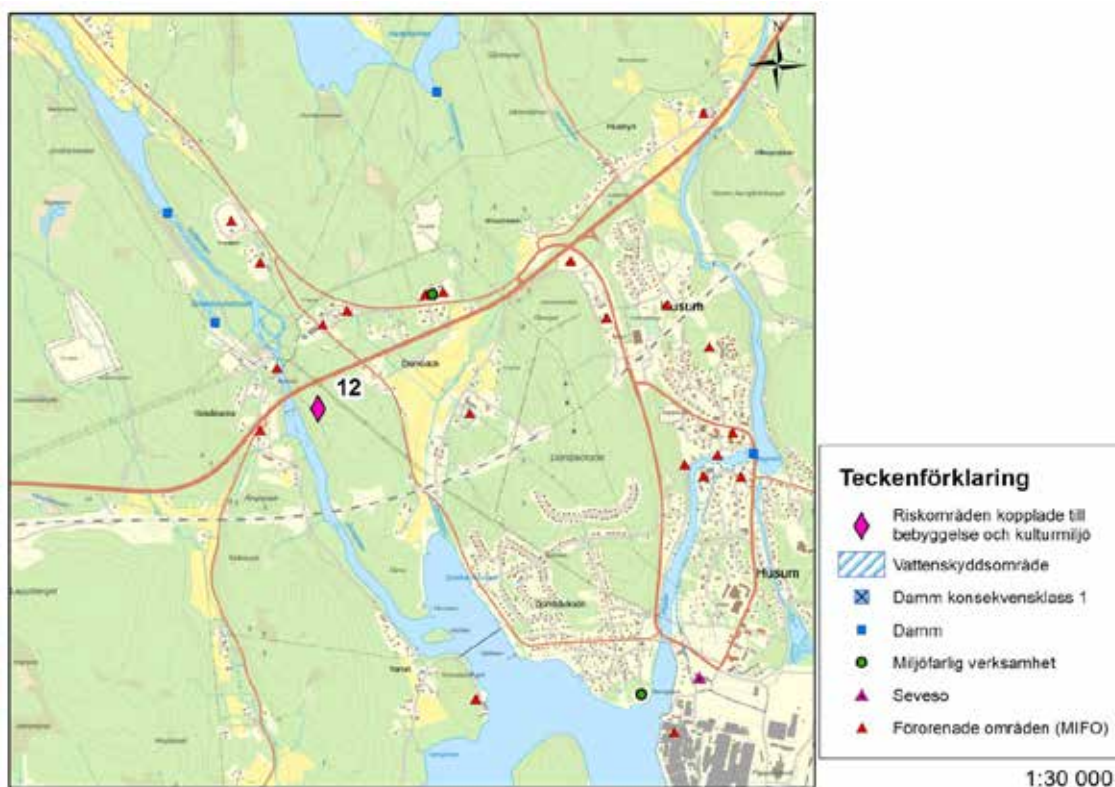
En inventering av stabilitetsförhållandena utmed vissa vattendrag i Örnsköldsviks kommun utfördes av Statens Geotekniska Institut 1989. En översiktlig inventering utfördes i sju bebyggda områden. De områden som ingick var Nätra, Sidensjö, Gottne, Örnsköldsvik (Moälven, Mäsån), Husum och Gideåbacka. I inventeringen framgår att det finns särskilt utsatta delområden i Nätra och Gottne, i flera punkter utmed Moälven samt utmed Gideälven nedströms kraftverket där det pågår aktiv erosion eller där förhållandena är sådana att stabilitetssituationen bör uppmärksammas och utredas. (Statens Geotekniska Institut 1989)

En översiktlig stabilitetskartering utfördes av Räddningsverket 2006. Förutom de områden som ingick i inventeringen 1989 ingick även Arnäs, Gullånget, Bjästa, Mellansel, Moliden och Gideå i stabilitetskarteringen. I rapporten utpekas områden där stabilitetsberäkningar i detta skede eller i tidigare utredningar visat på en för låg säkerhetsfaktor tillsammans med områden som bedöms vara otillräckligt utredda och klassificeras som ej stabila. (Räddningsverket 2006) Se även kapitel 4.3.

Resultat från workshop

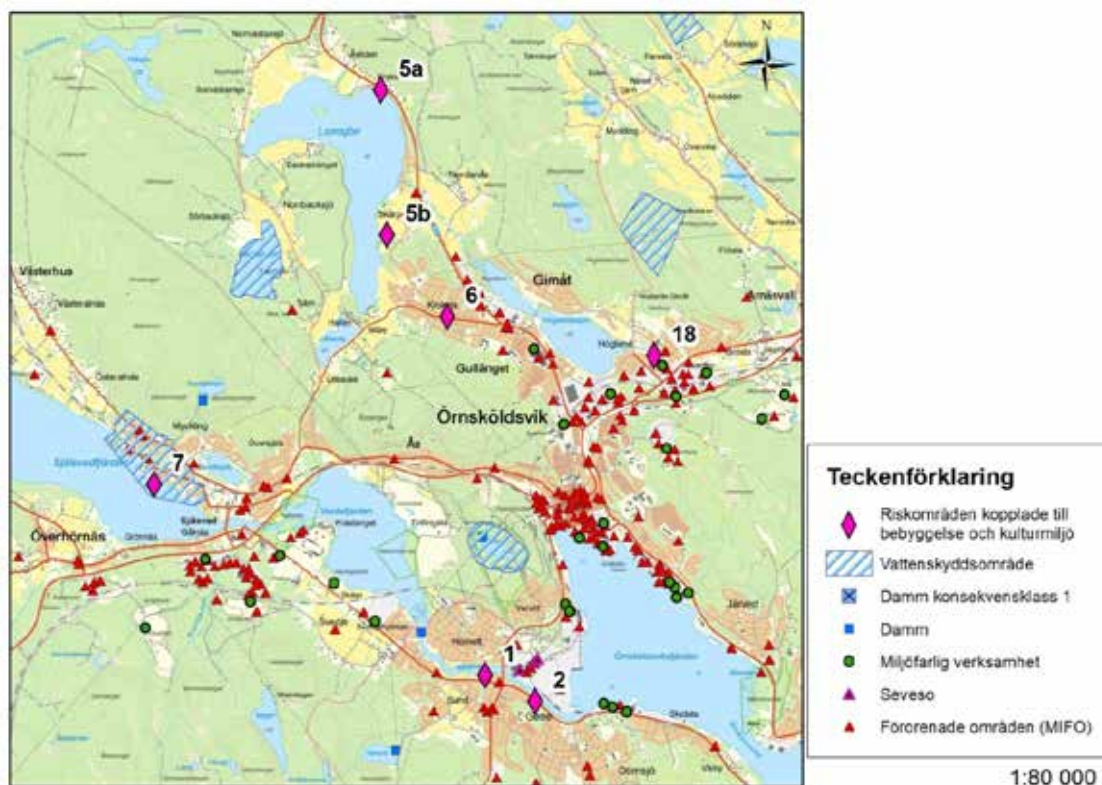
I **Figur 36-38** visas riskområden kopplade till bebyggelse och kulturmiljö som framkom vid workshop med kommunen. Numreringen hänvisar till en beskrivning som finns listad i bilaga 1.

Skred har inträffat vid Gideåbacka då boende fick evakueras. Bostadshuset revs efter incidenten. Området bevakas under och efter höga flöden i Gideälven. Vid bygglovsprövning bevakas att ny bebyggelse endast får tillkomma utifrån skredriskkartering (punkt 12). Se **Figur 36**.

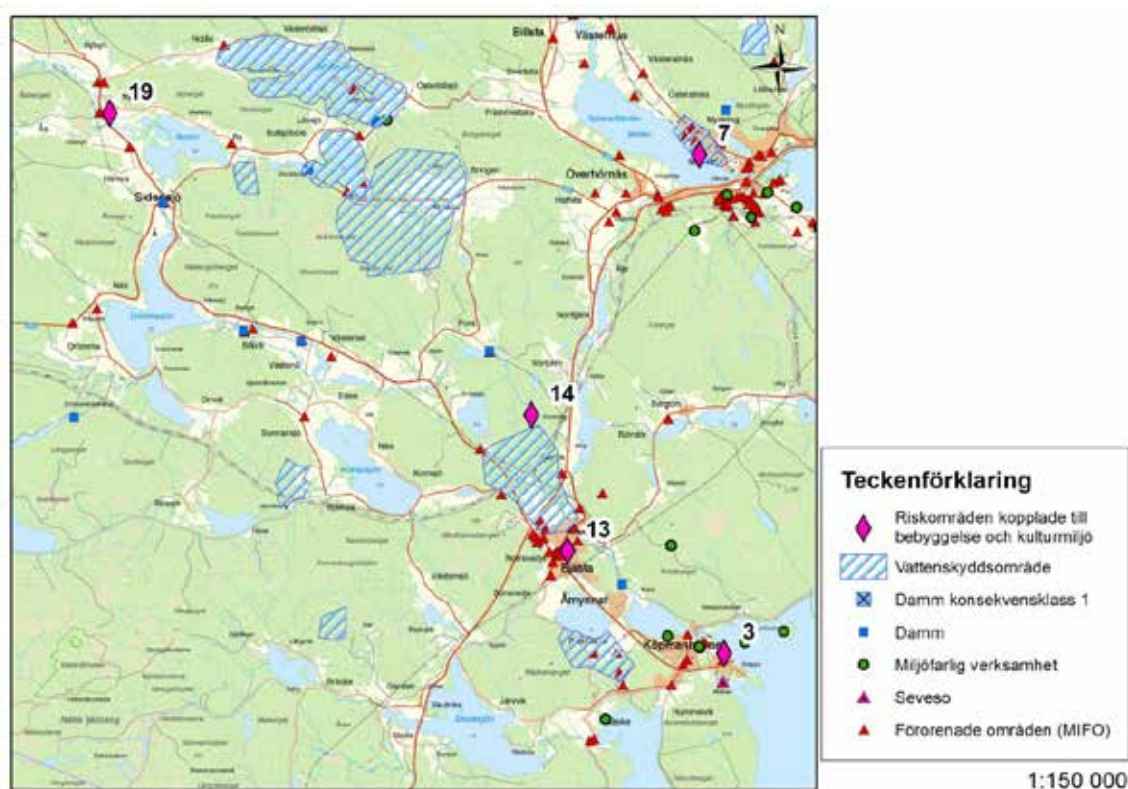
Figur 36: Identifierade riskområden för bebyggelse och kulturmiljö i kommunen (Workshop 2014)

Vid Moälvens mynning har vattenmättad mark orsakat skred i närheten av bostäder. Området bevakas under och efter höga flöden i Moälven. Vid planering av ny bebyggelse ges bygglov utifrån skredriskartering (punkt 1 och 2). Vid Lomsjön har bostäder svämmats över i samband med höstregn vid Krokstaliden (punkt 5a) och Skärpe (punkt 5b). Tillfälliga invallningar gjordes för att skydda bebyggelse. Beredskap med invallningsutrustning behöver ses över. Kommunalt VA har införts. Skyfall orsakade översvämningar i bostäder i Kroksta. Efter det har förbättringar gjorts av dagvattensystem, avloppssystem och utkastare (punkt 6). Vårflod orsakade översvämningar av bostäder vid Sägudden. Tillfälliga invallningar gjordes. Beredskap med invallningsutrustning behöver ses över (punkt 7). Kraftig nederbörd och snösmältning ger höga nivåer i Höglandssjön vilket bland annat beror på att det finns en klack vid utloppet (punkt 18). Se **Figur 37**.

Figur 37: Identifierade riskområden för bebyggelse och kulturmiljö i kommunen (Workshop 2014)

Vid höga vattenstånd i havet har privata bryggor och sjöbodar drabbats av översvämning. Det har även inträffat skred vid Köpmanholmens kaj. Säkerhetshöjande riktlinjer för bebyggelse vid havet har införts i översiktsplanen (punkt 3). Kraftigt skyfall i Bjästa orsakade översvämningar och skred. Beredskap med invallningsutrustning behöver ses över (punkt 13). Vid höstregn 1995 inträffade flera skred nära bostäder vid Nätraån. Förstärkningar av marken har gjorts (punkt 14). Återkommande översvämningar i Nätraån i samband med vårflöden och höstregn har orsakat översvämning av jordbruksmark och industriområdet i Grindnäset i Sidensjö (punkt 19). Se **Figur 38**.

Figur 38: Identifierade riskområden för bebyggelse och kulturmiljö i kommunen (Workshop 2014)

7.2.2 Risker och möjligheter i ett förändrat klimat

Översvämningar

De områden som idag har svämmat över kan även komma att översvämmas i ett framtida klimat. Eftersom en ökad medelvattenföring kommer att öka risken för översvämning under höst och vinter kan även andra områden ligga inom risk för översvämning. Inga specifika, ökade översvämning-risker i ett förändrat klimat utöver de generella som redovisas i inledningen till kapitel 7 har identifierats för bebyggelsen i Örnsköldsviks kommun.

Ras, skred och erosion

De områden där det idag finns förutsättningar för ras, skred och erosion kommer även i ett framtida klimat att vara känsliga. Det kan även finnas förutsättningar för ras och skred i andra delar av kommunen som hittills inte kartlagts och som kan komma att påverka bebyggelse i ett förändrat klimat.

Kulturmiljö

Konsekvenser för kulturmiljövärden har analyserats genom att jämföra kartor över riksintresse för kulturmiljö med kartor och analyser över risker för översvämning, ras, skred och erosion. Även bebyggelseregistret och kommunala kulturmiljöprogram har använts för att identifiera

kulturmiljöer respektive kyrkliga kulturminnen och byggnadsminnen. Detta har kompletterats med diskussioner under workshoparna.

I Örnsköldsviks kommun finns 12 kulturmiljöer av riksintresse, vilka beskrivs i kommunens kulturmiljöprogram (Örnsköldsviks kommun 2005a). Dessa inkluderar flera olika typer av kulturmiljöer alltifrån fornlämningsmiljö i Arnäs till såg- och kraftverksmiljö i t.ex. Brynge (**Figur 40**) och bruksmiljö i Gideå. I Höga Kusten finns även flera fiskelägen med bevarade kapell, sjöboddar och kokhus, t.ex. Grisslan och Marviksgrunnan. Dessutom är Höga kusten och Moälven områden av riksintresse med hänsyn till deras natur- och kulturvärden i sin helhet.

Figur 40: Den tidiga såg- och kraftverksmiljön omkring Brynge är ett område av riksintresse och riskerar att drabbas av höga flöden i Nätraån (Foto: Örnsköldsviks kommun 2005b)

De fiskelägen som ligger utmed kusten kan riskera att drabbas vid höga havsvattennivåer eller av stormar. Den tidiga såg- och kraftverksmiljön vid Brynge skulle kunna drabbas vid översvämningar i Nätraån. Även Gideå bruk skulle kunna drabbas vid höga flöden i Gideälven. Inga områden anses idag ligga inom skredriskområden men stabilitetsförutsättningar kan ändras i ett förändrat klimat vilket kan påverka stabiliteten negativt.

Länsstyrelsen håller på att ta fram en metod för översyn av länets riksintresseområden för kulturmiljövården. Syftet med metoden är att fördjupa kunskapsunderlaget samt att starta en dialog mellan länsstyrelsen och länets kommuner angående hur kulturmiljöerna uppfattas och hur de hanteras i plan- och byggprocessen (Länsstyrelsen i Västernorrland 2013). Än så länge har detta bara gjorts för Härnösands kommun.

I kommunen finns även 29 kyrkor som är klassade som kyrkliga kulturminnen och 7 byggnadsminnen (Riksantikvarieämbetet 2014, Länsstyrelsen i Västernorrland 2014). Gamla byggnader och bosättningar ligger ofta högt och påverkas därför sällan av översvämningar.

Resultat från workshop

Inga ytterligare risker eller möjligheter utifrån ett klimatförändringsperspektiv identifierades under workshopen, kopplat till bebyggelse och kulturmiljöer. De ovan nämnda generella riskerna gäller för kommunen.

7.3. Behov av åtgärder

7.3.1 Strandnära bebyggelse

Planerings- och beslutsunderlaget för fysisk planering bör innehålla översvämningskarteringar och stabilitetskarteringar. I de områden där det finns förutsättningar för skred, ras och erosion samt inom områden med liknande förhållanden behöver stabilitetsförhållandena utredas nogga. Detaljerade utredningar bör utföras så att bättre information om jordlagrens hållfasthetsegenskaper erhålls samt att grundvatten- och portrycksituationen i jorden klarläggs. Bättre information om vattenstånd i vattendragen som berörs i utredningen bör inhämtas. Även de icke stabila områdenas utbredning i tvär- respektive längdled bör säkerställas liksom undervattenslätens lutning.

Geotekniska undersökningar bör utföras innan byggande och andra åtgärder som innebär ökad belastning på marken eller höjd grundvattennivå vidtas. Inom områden med risk för skred, ras och erosion behöver tillfredsställande stabiliserande åtgärder vidtas innan de bebyggs.

En av de vanligaste orsakerna till erosion, såväl vid kusten som längs med vattendrag, är mänsklig aktivitet. Genom att anlägga erosionsskydd, pিরer och invallningar skyddas det lokala området men kan också innebära att erosionsproblematiken uppstår i ett annat område upp- eller nerströms. Det är viktigt att vara medveten om att de åtgärder som görs för att stabilisera strandkanter, med hjälp av t.ex. erosionsskydd, oundvikligen kommer att ändra transporten av sediment. Detta kan komma att innebära att ett närliggande område drabbas av erosion.

Åtgärder som behöver vidtas för att skydda strandnära bebyggelse från översvämning vid höga flöden och höga vattennivåer beror på hur tidigt ett flöde kan förutsägas och hur snabbt vattnet stiger. Snabba flöden och hastigt stigande vatten kräver permanenta lösningar. Åtgärder kan vidtas för att dämpa flödet genom ändrad hantering av reglering eller avledning till andra områden. Ett vattendrags avbördningskapacitet kan ökas genom en ökning av vattendragets tvärsektion, ombyggnad av dammar alternativt att bygga ytterligare en fåra. Invallning av vattendrag kan göras för att skydda intilliggande bebyggelse. Det är viktigt att beakta att invallade områden längs vattendrag uppströms kan orsaka översvämningar nedströms.

7.3.2 Befintlig bebyggelse

Kommunen bör göra en mer detaljerad studie av de områden som bedöms ha förutsättningar för översvämning, skred, ras och erosion enligt de

översiktliga stabilitetsutredningar som genomförts i kommunen. Även andra områden i kommunen kan behöva undersökas för att kunna identifiera riskområden och vidta åtgärder för att undvika skador till följd av översvämning, ras, skred och erosion. Vissa preventiva åtgärder kan vara nödvändiga att utföra i dagens läge medan andra kan utföras vid ett senare tillfälle då bättre kunskap kommer att finnas om klimatets påverkan. Det är alltså möjligt att anpassa förstärknings- och anpassningsåtgärder och successivt öka skyddet mot översvämning, ras, skred och erosion. I vilken omfattning och i vilket tidsperspektiv som anpassningsåtgärder ska vidtas behöver studeras mer i detalj. Åtgärder som kan vidtas i områden med risk för ras, skred och erosion är beroende av förutsättningarna. Exempel på åtgärder är stödfyllning, schaktning, utflackning, förstärkning med cementpelare, sänkning av grundvattentryck, dräneringssystem, etablering av vegetation, dammar och kanalisering av strömfåror.

I ett framtida klimat behöver även översvämningssrisker till följd av skyfall beaktas. Dagvattenledningssystem dimensioneras normalt sett för 1-, 2-, 5- eller 10-årsregn beroende på om det är ett instängt område och/eller inom eller utanför stadsbebyggelse (Svenskt Vatten 2004). Vid kraftiga skyfall kommer ledningssystemets kapacitet för avledning att överskridas och lokala översvämningar kan inträffa. En analys av vattnets ytavrinningsväg, då ledningssystemet är fullt till följd av kraftig nederbörd, kan göras. Syftet är att klargöra vilka områden som drabbas och utifrån det vidta åtgärder för omledning av dagvattenflödet till områden som inte är översvämningsskänsliga. I lågt belägna befintliga områden kan bebyggelsen behöva vallas in och dag- och dränvatten behöva pumpas bort från området.

7.3.3 Ny bebyggelse

Vid planering av nya områden är det viktigt att beakta framtida hydrologiska förutsättningar och markens långsiktiga användbarhet för bebyggelse. I områden där det finns risk för översvämningar finns olika klimatanpassningsstrategier att välja utifrån lokala förutsättningar och de mål som formuleras för området. Exempel på klimatanpassningsstrategier är: reträtt - som innebär att undvika att bygga på mark med risk för översvämning samt att låta mark svämmas över vid vissa tillfällen, försvar - som innebär att området skyddas genom till exempel invallning som stänger ute vattnet från bebyggelsen, attack - där man ser vattnet som en möjlighet och att ny arkitektur och konstruktionslösningar gör det möjligt att bygga inom riskområdet (Building Futures och ICE 2009).

Det säkraste sättet att undvika skador till följd av översvämning är dock att undvika att bygga inom riskområden för översvämning samt ras och skred. Vid översikts- och detaljplanering samt vid bygglovsprövning ska översvämningssrisker och risker för skred, ras och erosion beaktas. Nödvändig hänsyn bör tas till risker så att exploatering endast tillåts inom lämpliga områden med tillräckliga säkerhetsmarginaler. Det är viktigt att höjdsättning av mark och fastigheter vid planering av ny bebyggelse anpassas till högsta förväntade vattenstånd.

På workshopen den 23 april 2014 togs upp att när kommunen ska bygga nytt, till exempel äldreboenden, är det viktigt att tänka på kylsystem och möjlighet till beskuggning. Det är också viktigt att bygga energisnålt. (Workshop 2014)

7.3.4 Kulturbyggnader

I Länsstyrelsens fortsatta arbete med översynen av riksintressen för kulturmiljövård kan det vara intressant att lyfta upp klimatförändringarna och studera vilka risker som kan föreligga för specifika byggnader eller miljöer till följd av ett ändrat klimat.

Löpande tillsyn och underhåll krävs dock för att minska risken för fuktskador och tillväxt av mögel vilket kan bli allt viktigare i ett förändrat klimat. Kommuner och länsstyrelser bör ha det i åtanke i sina kulturmiljöprogram. Ökad nedbrytning av byggnadsmaterial kan också kräva ett ökat underhåll. Ett varmare klimat innebär också att uppvärmningsbehovet minskar. Samtidigt kan kylbehovet under sommarhalvåret öka.

7.3.5 Aktörer

Samhällsbyggnadsförvaltningen och kommunstyrelsen är viktiga aktörer i kommunen för en robust bebyggelse i ett förändrat klimat. Exploatörer och fastighetsägare nämndes också som viktiga på workshopen den 23 april (Workshop 2014), men även byggherrar kan vara viktiga att samarbeta med. Länsstyrelsen och Boverket är viktiga myndigheter i sammanhanget.

Samhällsbyggnadsförvaltningen, Riksmuséet och Riksantikvarieämbetet bör ta ansvar för att kulturmiljövården tar hänsyn till ett förändrat klimat. I det arbetet kan även till exempel Svenska kyrkan, turismsektorn och föreningar engageras.

8. Tekniska försörjningssystem

8.1. Allmänna konsekvenser

8.1.1 Dricksvattenförsörjning

Dricksvattenförsörjningen är den i särklass viktigaste samhällsfunktionen, då rent vatten är förutsättning för allt liv. Det är inte bara enskilda invånare och andra levande varelser som är i behov av en god dricksvattenförsörjning för att kunna upprätthålla hälsa och hygien. Även viktiga samhällsfunktioner så som sjukhus och hälsocentraler, skolor, äldrevård och industrier, är beroende av att dricksvattenförsörjningen fungerar. Oönskade händelser som kan drabba dricksvattenförsörjningen är många och inbegriper flera olika typer av incidenter. Det kan handla om att olika smittämnen eller föroreningar läcker ut i vattentäkter eller ledningsnät, avbrott i vattenproduktionen till följd av exempelvis el-bortfall samt extremt väder som påverkar vattenkvalitet och produktion.

Konsekvenserna av sådana händelser kan bli mycket stora och kan även komma att utvecklas till extraordinära händelser (Västerbottens län 2011).

Smittspridning via dricksvatten eller avbrott i dricksvattenförsörjningen får stora ekonomiska och praktiska konsekvenser och medför stort mänskligt lidande. Det är därför viktigt att se över sårbarheten både med dagens och med framtidens förutsättningar i ett förändrat klimat samt att vidta förebyggande åtgärder.

Under senare år har hotbilden för dricksvattenförsörjningen börjat förändras både genom faktiska förändringar och ökande kunskaper. Risken att dricksvattenförsörjningen kan drabbas av vattenburen smitta genom parasiter, protozoer och virus bedöms generellt sett som större i dagsläget än tidigare. Många svenska vatten kommer successivt att få en ändrad kemi och biologi. Till exempel finns tydliga trender att humushalterna och algblomningarna ökar redan idag i många svenska ytvattentäkter. Ett varmare klimat med högre ytvattentemperaturer sommartid kan gynna tillväxten av blågröna alger. Risken att kemiska föroreningar av olika slag ska mobiliseras och spridas till vattentäkterna ökar vid exempelvis extrem nederbörd, skyfall eller översvämningar. Läkemedelsrester är ett exempel på förorening som tillförs vattentäkter via bräddvatten, renat avloppsvatten och från enskilda avlopp. Hotbilden kommer sannolikt att förstärkas på grund av varmare temperaturer och kraftig nederbörd. Se även kapitel 4.5 Vattnets kvalitet och kvantitet.

De hydrogeologiska klimatscenarierna pekar på god ytvattentillgång och höjda grundvattennivåer på grund av ökad nederbörd och ökad avrinning i Västernorrlands län. En vattentäkts sårbarhet påverkas av tillrinningsområdets utbredning, topografi, vegetation, geologiska och hydrogeologiska förhållanden samt de verksamheter som bedrivs inom tillrinningsområdet. Vattentäkstens placering i topografien påverkar även sårbarheten vid översvämningar.

Generellt sett är riskerna fler och större för ytvattentäkterna jämfört med grundvattentäkter, som har en geologisk barriär i marken där det sker en naturlig avskiljning av organiskt material och mikrobiologiska föroreningar. Sårbarheten hos grundvattentäkter påverkas av mäktigheten på den omättade zonen i marken och vattnets uppehållstid i marken. Högre grundvattennivåer innebär att förorenat ytvatten kan komma i kontakt med grundvattentakten. Se även kapitel 4.5. Vattnets kvalitet och kvantitet.

Grundvattentäkter kan bestå av bergborrade brunnar eller brunnar i lösa jordlager. Brunnens konstruktion och överbyggnad är av betydelse för hur brunnen tål extrem nederbörd eller snösmältning utan att påverkas av inläckande ytvatten. Vid översvämning vid grundvattentäkt finns risk att förorenat ytvatten kan läcka in i grundvattenbrunnarna. Vattenverk och tryckstegringsstationer kan även få problem med elförsörjning och drift.

Den relativt enkla behandlingen av råvatten till dricksvatten räcker i många fall sannolikt inte till i ett förändrat klimat. Svenska vattenverk är konstruerade för att klara smittämnen i form av bakterier. De klordoser som tillämpas i Sverige idag är i stort sett verkningslösa på parasiter och har måttlig effekt på virus. För grundvatten är avskiljningen av virus i marken starkt beroende av olika klimat- och grundvattenförhållanden, som snabbt kan förändras vid extremväder.

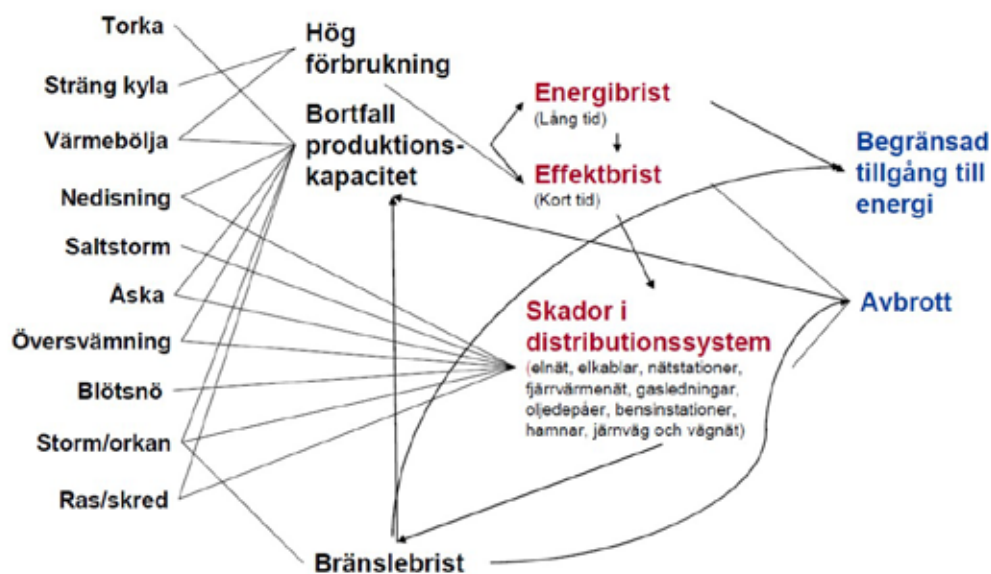
Distributionen av dricksvatten i ett ledningsnät kan på olika sätt få större påkänningar i ett klimat med större variationer. De ökade riskerna för översvämningar, ras och skred kan ge ökad risk för avbrott i dricksvattenförsörjningen om ledningar skadas eller om förorenat vatten kommer in i dricksvattensystemet. Varmare vattentemperatur kan leda till mikrobiologisk tillväxt i bland annat ledningssystemet.

8.1.2 Avloppshantering

Ökad nederbörd och fler skyfall ställer stora krav på avloppssystemens kapacitet att avleda vatten både i dagsläget och i det framtida klimatet. De bebyggelseområden som redan idag är kritiska avseende översvämningar kommer att förbli kritiska och nya områden kan tillkomma. De klimatförändringar som generellt sett har störst påverkan på avloppssystemet är ökad regnintensitet och regnmängder samt höjda vattennivåer i hav, vattendrag och sjöar. I kombinerade avloppssystem transporteras spillvatten och dagvatten i samma ledningssystem. Vid kraftiga flöden på grund av nederbörd överskrids ledningarnas kapacitet och orenat avloppsvatten bräddar ut i recipienten vilket ger upphov till spridning av föroreningar i form av organiskt material, näringsämnen, mikrobiologiska föroreningar och läkemedelsrester. I duplikata avloppssystem avleds spill- och dagvatten i separata ledningar. Även här kan spillvattenledningarna belastas av nederbördsvatten på grund av felkopplingar och inläckage vilket ger en onödig belastning på avloppsreningsverket. Om nederbörden överstiger dagvattenledningarnas kapacitet eller om dagvattenbrunnar är igensatta kan vattnet inte avledas och översvämning sker.

8.1.3 Energisystem och telekommunikation

Vädret kan påverka energisystem och telekommunikation på många olika sätt. **Figur 41** visar exempel på hur energiförsörjningen kan påverkas, oavsett klimatförändringarna. Vissa av de redovisade väderhändelserna kan öka eller minska i ett förändrat klimat.

Figur 41: Exempel på väderrelaterade hot och hur de kan störa energiförsörjningen. (Energimyndigheten 2008)

Elsystem och telekommunikation kan slås ut vid extremt väder så som stormar, kraftig nederbörd och åska. Som tidigare sagts så är det osäkert om det blir mer eller mindre stormar, men det kommer ändå att ramla fler träd än tidigare, bland annat beroende på minskad tjäle och högre grundvattennivå under vinterhalvåret. Trädfällning kan påverka både elsystem och telekommunikation negativt genom att träden drar med sig ledningar. Ökad nederbörd kan som tidigare beskrivits medföra ökade risker för skred, ras och erosion inom vissa områden. Detta kan påverka stabiliteten för stolpar, fjärrvärmenät m.m.

Åska och problemen med åsköverspänningar på elnätet kan komma att öka, men det är inte helt fastställt att det blir så (Elforsk 2007, Energimyndigheten 2009). Det är också svårbedömt huruvida problem med nedisning kommer att öka, men enligt ett resonemang i Elforsk (2007) skulle det kunna öka i norra Sverige. Nedisning av linor, stolpar och isolatorer skapar problem i form av elavbrott och knäckta kraftledningsstolpar

Utslagning av elsystem och telekommunikation kan i sin tur innebära utslagning av trygghetslarm och kommunikationssystem RAKEL, som används för samverkan och ledning i krissituationer och för den dagliga kommunikationen för organisationer som arbetar med ordning, säkerhet

eller hälsa. Även radio och TV används för kommunikation i krislägen och kan också slås ut av extremt väder.

Vad gäller användningen av energi så kommer den troligen att dels minska på grund av mindre behov av uppvärmning vintertid och dels öka på grund av mer behov av kyla sommartid.

Klimatförändringarna kan innebära fördelar genom att vattenkraftproduktionen sannolikt kommer att kunna öka (Elforsk 2007). Samtidigt kan påfrestningen på dammanläggningar bli större med en högre årsmedelnederbörd. Vattenmagasinen till kraftstationerna kan behöva tappas akut för att inte äventyra dammsäkerheten. Detta kan vålla problem nerströms längs vattendraget.

Under 2000-talet har ett större antal förstärkningsåtgärder genomförts av Vattenfalls dammar, för att dimensionera för så kallade extrema klass I-flödena (extrema kombinationer av regn och snösmältning) Beredskap för dammbrott finns i samarbete med kommunerna.

Kommittén för dimensionerande flöden för dammar i ett klimatförändringsperspektiv bildades 2008 genom en överenskommelse mellan Svenska Kraftnät, Svensk Energi, SveMin och SMHI. Kommitténs uppdrag var att leda ett program för att analysera och värdera klimatfrågans betydelse för dammsäkerheten med avseende på flödesdimensionering och ta initiativ till att nödvändiga studier kommer till stånd. (Kommittén för dimensionerande flöden för dammanläggningar i ett klimatförändringsperspektiv 2011)

8.2. Konsekvenser specifikt för Örnsköldsviks kommun

8.2.1 Dricksvattenförsörjning i Örnsköldsviks kommun

Miva (Miljö och Vatten i Örnsköldsvik AB) är ett kommunalt bolag som ansvarar för kommunalt vatten och avlopp i Örnsköldsviks kommun. Det finns 25 större och mindre vattenverk inom Örnsköldsvik kommun. Samtliga använder grundvatten som råvatten. Det största vattenverket finns i Gerdal och har ca 39030 pe anslutna. Dricksvattnet renas med inducerad infiltration och pH-justering. Det finns ett vattenskyddsområde som reglerar verksamheter som riskerar att hota dricksvattenförsörjningen.

I Bjästatjärn, Bredånger, By, Gideheden och Norrböle finns vattenverk som har mellan 1100 – 3000 pe anslutna. Råvattnet renas endast med pH-justering. I de flesta mindre vattenverk renas vattnet med pH-justering.

16 vattentäkter har vattenskyddsområden. Överbygden med 622 pe anslutna och Moliden med 454 pe anslutna samt sju mindre vattentäkter saknar vattenskyddsområde.

Miva har inga reservvattentäkter i dagsläget. Provpumpning pågår i By vattenverk för att se om den kan utgöra som reservvattentäkt för Gerdals

vattentäkt. Bredångers vattenverk fungerar som reservvatten till Bjästatjärn och vice versa. Dessa är i drift och betraktas därför inte som reservvattentäkter.

En beredskapsplan för vatten finns.

(Örnsköldsvik kommun, 2014c)

8.2.2 Avloppshantering i Örnsköldsviks kommun

Det finns 29 avloppsreningsverk i Örnsköldsvik kommun. Det största avloppsreningsverket ligger i Knorthem och har ca 14055 pe anslutna. Avloppsvattnet renas med mekanisk, biologisk och kemisk rening. Recipient för det renade avloppsvattnet är Öviksfjärden.

Det näst största avloppsreningsverket ligger i Prästbordet och har ca 12990 pe anslutna. Avloppsvattnet renas med mekanisk, biologisk och kemisk rening. Renat avloppsvatten släpps ut i Moälven. Även Billsta, Bredbyn, Mellansel och Moliden släpper renat avloppsvatten till Moälven.

Avloppreningsverket i Bodum har 9855 pe anslutna och renar avloppsvattnet mekaniskt, biologiskt och kemiskt. Renat avloppsvatten släpps i Öviksfjärden.

Avloppsreningsverken i Björna, Gideå, Nyliden släpper renat vatten till Gideån. Verken i Sidensjö, Skorped och Västanå släpper renat avloppsvatten till Nätraån.

Det allmänna avloppssystemet i kommunen är kombinerat. Inom områden med allmän avloppsförsörjning är de flesta dräneringar från hus med källare kopplade till avloppssystemet. Även dräneringar från många hus utan källare är anslutna till avloppssystemet. Nya utbyggnadsområden byggs som duplikatsystem. Kommunen har aktivt uppmanat fastighetsägare i prioriterade områden att koppla bort stuprör från sina hus från avloppssystemet. De områden där kommunen arbetat mest med stuprörsbortkoppling är Bjästa, Gullänget, Kroksta, Bredbyn.

Det finns ca 8800 enskilda avlopp i Örnsköldsvik kommun, varav 4235 st i den södra halvan av kommunen och 4565 st i den norra halvan.

Kommunen har i dagsläget inte någon VA-plan eller dagvattenstrategi. En dagvattenstrategi ska påbörjas under 2014.

(Örnsköldsvik kommun, 2014c)

8.2.3 Energisystem i Örnsköldsviks kommun

I Örnsköldsvik har det kommunala bolaget Övik Energi levererat fjärrvärme sedan 1977. Idag är ca 3 000 fastigheter anslutna till fjärrvärmenätet, som finns i centrala Örnsköldsvik, Bjästa, Björna, Bredbyn, Husum och Moliden.

8.2.4 Riskområden i dagens klimat

Dricksvattenförsörjning

Risk- och sårbarhetsanalys för Länsstyrelsen Västernorrland 2009 hade extra fokus på dricksvattenförsörjningen i länet. Vattenförsörjningen i länet bygger på ett antal större vattentäkter som försörjer tätorterna. Landsbygden försörjs från ett stort antal mindre vattentäkter. Det totala antalet vattentäkter är drygt 160 stycken, varav de flesta är grundvattentäkter i berg. I några fall finns ytvattentäkter som försörjer större tätorter. I flera fall löper större vägar eller järnväg genom vattenskyddsområden. Det innebär risker för förorening i händelse av olyckor, framförallt vid transport av farligt gods. Det har förekommit ett flertal incidenter med farligt gods inom vattenskyddsområden de senaste åren. Dessa har dock inte lett till någon förorening av dricksvatten. Salt från halkbekämpning kan påverka grundvattentäkter vilket gör att även mindre vägar kan utgöra en risk. Olika verksamheter inom vattenskyddsområden kan också utgöra en risk. Det kan handla om bekämpningsmedel eller petroleumprodukter som bensin, diesel och olja. Alla mer eller mindre vattenlösliga ämnen kan utgöra en risk för dricksvattenförsörjningen. Vid intensiva och/eller långvariga kraftiga regn ökar dessutom risken för föroreningsspridning. Bebyggelse inom vattenskyddsområde kan utgöra en risk eftersom hushåll kan ha oljepannor och hemkemikalier som till exempel bekämpningsmedel i trädgården. Jordbruksmark och jordbruksfastigheter, enskilda avlopp och samlad bebyggelse, nedlagda och sanerade deponier samt skogsavverkning inom vattenskyddsområdet och i närheten av vattentäkter utan skyddsområde utgör risk för dricksvattenförsörjningen. Grundvattentäkter har högre motståndskraft mot smitta jämfört med ytvattentäkter.

Distributionssystemet riskerar att skadas om det ligger inom riskområde för ras, skred och översvämning. Detta kan leda till ledningsbrott och smittspridning. Extra sårbart är det om det inte finns någon reservvattentäkt eller redundans, d.v.s. möjlighet att få vatten från annat håll, i vattenledningsnätet. Sannolikheten för att dricksvattenförsörjningen ska slås ut av ras, skred och översvämning har bedömts som låg i Örnsköldsviks kommun. Översvämningar och skyfall samt ras, skred och slamströmmar kan orsaka en ökad risk för smittspridning och läckage av föroreningar som kan frigöras och läcka ut i vattentäkterna eller skadat ledningsnät.

Reningsverk i Mellansel ligger inom riskområde för översvämning vid 100-årsflöde i Moälven. Vattenskyddsområde i Anundsjö Norrfläke ligger inom riskområdeför översvämning. Delar av området översvämmas vid 100-årsflöde och ett större område översvämmas vid HBF.

Vattenskyddsområdet Anundsjö Bredbyn ligger delvis inom översvämningssområde vid HBF. Verkstadsindustri med halogenerande lösningsmedel (Esspee Mekaniska i Bredbyn AB MIFO riskklass 2) ligger

inom vattenskyddsområdet liksom två åkerier (Sjödins Åkeri och Nilssons Åkeri, MIFO riskklass 2). En väg går också genom vattenskyddsområdet.

Mellansel Norrböle vattenskyddsområde för grundvattentäkt ligger delvis inom riskområde för HBF.

Vattenskyddsområde Själeuvad Gålnäs ligger inom tätbebyggt område i Myckling, Järnvägen går igenom vattenskyddsområdet liksom Gottnevägen och Hampnäs vägen. De strandnära delarna av vattenskyddsområdet ligger inom risk för översvämning vid 100-årsflöde i Själeuvadfjärden. Det finns bland annat sågverk och verkstadsindustri inom vattenskyddsområdet.

Avloppshantering

Bassängerna i Prästbordets avloppsreningsverk översvämmas vid både 100-årsflöde och HBF.

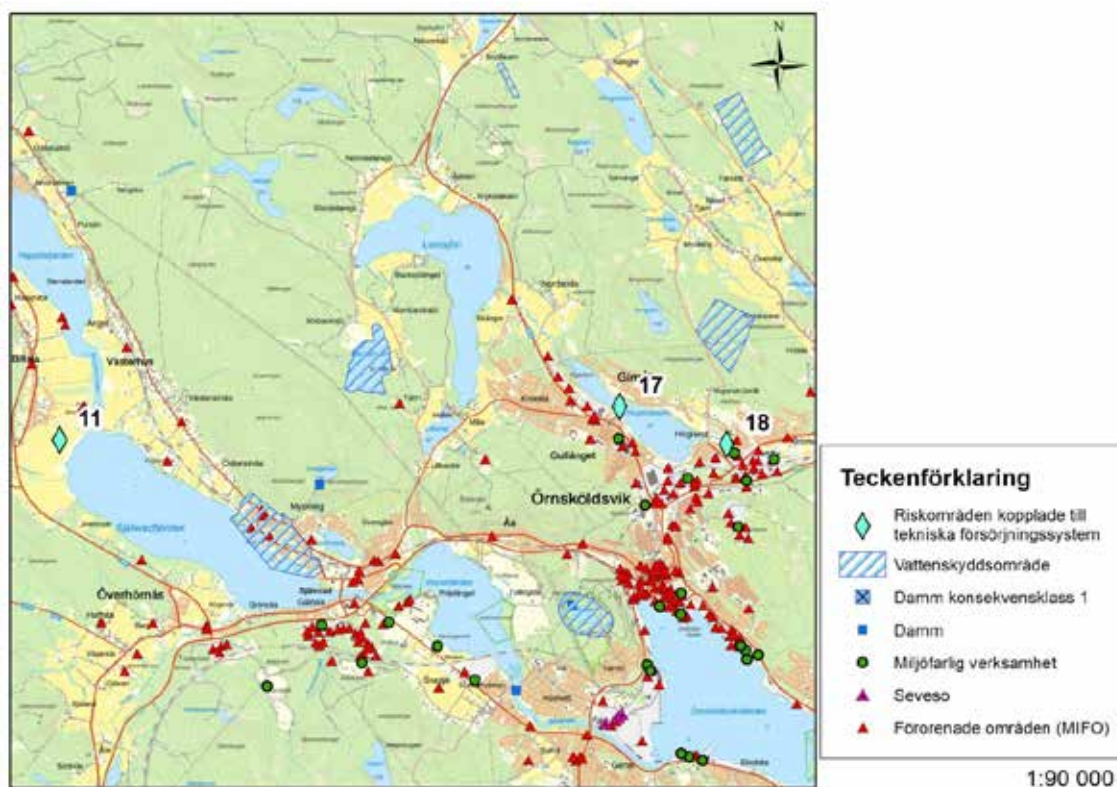
Energisystem

Snöoväder och storm är det som hittills har störst energiförsörjningen i kommunen.

Resultat från workshop

I **Figur 42 och Figur 43** visas riskområden kopplade till tekniska försörjningssystem som framkom vid workshop med kommunen. Numreringen hänvisar till en beskrivning som finns listad i bilaga 1.

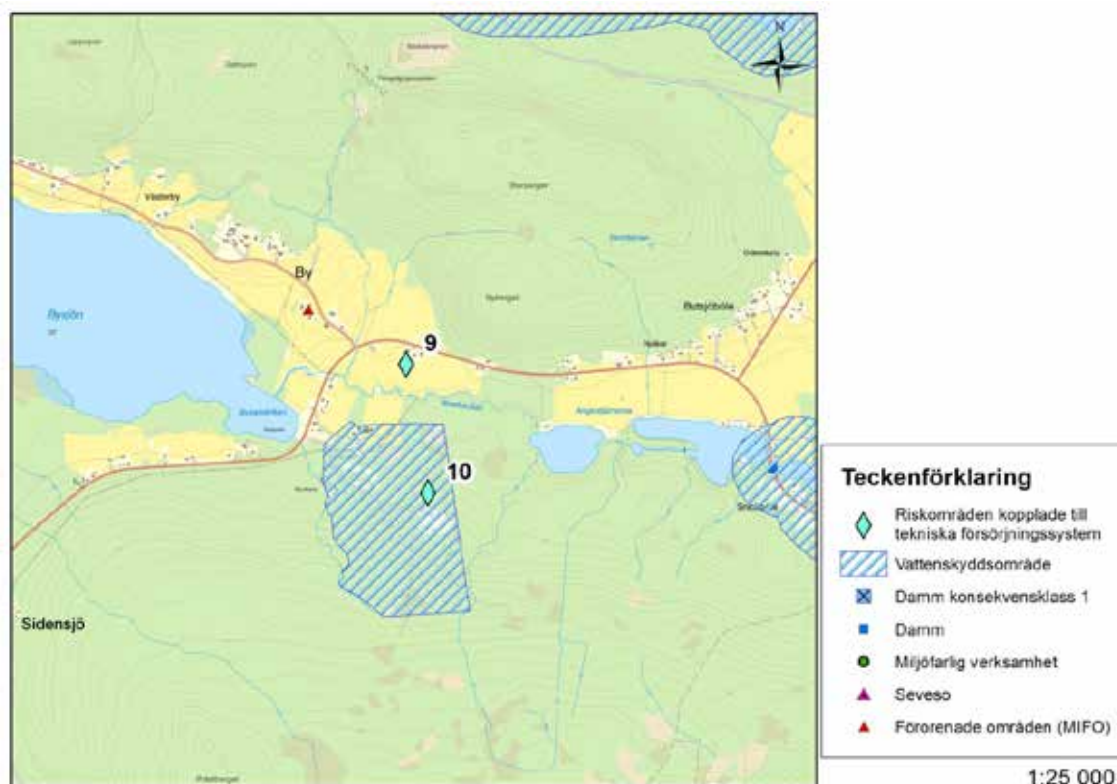
Vid skyfall 2008 översvämmades en pumpstation i närheten av Själeuvadfjärden (punkt 11). Vid kraftig nederbörd och snösmältning blir vattennivåerna höga i Högländssjön. Bron över sjön blir begränsande för avrinningen. Det finns nödutlopp intill sjön vilket gör att det finns risk för bakflöden (punkt 17). Det finns även en klack vid utloppet från Högländssjön (punkt 18) som bidrar till att det blir höga vattenstånd i Högländssjön (punkt 18). Vid höga vattenstånd finns risk att det blir bakåtströmning i nödutloppsrör tillhörande avloppspumpstationer. Se **Figur 42**.

Figur 42: Identifierade riskområden för tekniska försörjningssystem i kommunen (Workshop 2014)

Skyfall i augusti 2008 orsakade att en huvudvattenledning från Gerdal skars av. Kommunen fick då erfarenheter av hur reservvattenförsörjningen fungerade vid den typen av händelse (punkt 9).

Skyfall 2013 orsakade brott i infiltrationsdammar för konstgjord grundvattenbildning. Ytvatten rann okontrollerat in i dammen för dricksvattenproduktionen (punkt 9) Se **Figur 43**.

Figur 43: Identifierade riskområden för tekniska försörjningssystem i kommunen (Workshop 2014)

8.2.5 Risker och möjligheter i ett förändrat klimat

De risker som idag kan konstateras till följd av inträffade händelser kommer även att finnas kvar i ett förändrat klimat för såväl dricksvattenförsörjning och avloppshantering som energisystem. Inga specifika risker i ett förändrat klimat utöver de allmänna som anges i inledningen till kapitel 8 har identifierats för Örnsköldsviks kommun.

8.3. Behov av åtgärder

Inom ramdirektivet för vatten har vattenmyndigheten i Bottenhavets vattendistrikt upprättat ett åtgärdsprogram, som är ett av de moment som ingår i arbetscykeln (2009-2015), se även kapitel 4.5. I åtgärdsprogrammet ges exempel på åtgärder som behöver vidtas av olika aktörer för att klara miljö kvalitetsnormerna, t.ex. behöver kommuner upprätta vatten- och avloppsplaner. (Vattenmyndigheten Bottenhavet 2010) Genom att ha kunskap om hur klimatet påverkar ytvatten kan åtgärder anpassas så att de är robusta även i ett förändrat klimat. Att ta hänsyn till klimatet vid olika åtgärder inom vattenförvaltningsarbetet borgar för hållbara lösningar som säkrar god vattenkvalitet och kvantitet i våra vatten även i ett förändrat klimat.

8.3.1 Dricksvattenförsörjning

Förbättrad reningsteknik

Det är viktigt att analysera lokala sårbarheter för varje vattenreningsverk för att identifiera vilka som är i behov av förbättrad reningsteknik. Om det finns behov bör den mikrobiologiska säkerheten vid beredning av dricksvatten utökas genom att komplettera med UV-ljus som reningsmetod för avskiljning av parasiter. Det kan även behöva vidtas åtgärder i reningsverken för att klara förändringar i råvattnets kemiska/biologiska kvalitet, t.ex. innehåll av humus och alger, samt temperatur. Intagsledningarnas djup under vattenytan i ytvattentäkter och vid ytvattenuttag för konstgjord infiltration bör ses över eftersom placeringen kan vara avgörande för råvattnets kvalitet och temperatur.

Vattenskydd

Skydd av dricksvattentäkter kommer att bli ännu viktigare i samband med klimatförändringarna. Genom att upprätta nya eller uppdatera befintliga vattenskyddsområden kan vattentäkter skyddas mot ökande risker för både kemiska och mikrobiologiska föroreningar. Syftet med vattenskyddsområden är att ge vattentäkter ett långsiktigt skydd mot akuta och diffusa föroreningar. Det finns behov av att öka skyddet för vattentäkt för Gerdal och By i och med att väg 335 går igenom vattenskyddsområdet, vilket bekräftades på workshopen den 23 april. Då diskuterades även att det finns behov av reservvattentäkt för att öka robustheten i synnerhet vid algblooming som är ett hot mot vattentäkten Gerdal. Att inrätta vattenskyddsområden med föreskrifter för kommunala dricksvattentäkter finns även med i Vattenmyndighetens åtgärdsprogram för Bottenhavet. (Vattenmyndigheten Bottenhavet 2010)

Reservvatten/alternativ vattenförsörjning

Reservvattentäkter finns i dagsläget inte i Örnsköldsviks kommun. Reservvattentäkter utgör en säkerhet i dricksvattenförsörjningen om ordinarie vattentäkt blir obrukbar. Det är lämpligt att ha en plan för alternativ vattenförsörjning, till exempel att kunna transportera vatten från annan vattentäkt vid behov. Kommunen arbetar med provpumpning för att se om By vattenverk kan utgöra reservvattentäkt till Gerdals vattenverk.

Leveranssäkerhet

För att undvika skada på ledningsnätet är det viktigt att identifiera vilka delar av distributionssystemet som ligger inom områden med risk för ras, skred och översvämning. Där det finns behov är det viktigt att vidta åtgärder för förstärkning och redundans i vattenledningsnätet.

Beredskapsplanering

I kommunens arbete med beredskapsplanering bör det ingå att planera för att hantera störningar på grund av extremväder och andra effekter av

klimatförändringar som kan påverka vattentäkter, vattenverk eller distributionsanläggningar. Kommunen bör även satsa på utbildnings- och informationsinsatser om klimatförändringarnas betydelse för vattenförsörjningen.

8.3.2 Avloppshantering

Det är viktigt att redan idag beakta klimatförändringarna i förnyelse- och åtgärdsplaneringen av VA-ledningsnäten samt i planeringen av nya områden. De åtgärder som behöver vidtas bygger på lokala förutsättningar. I åtgärdsplaneringen behövs en helhetssyn som omfattar hela kedjan från uppströms liggande markområden, höjdsättning, val av avloppssystem fram till nedströms liggande recipienter eller avloppsreningsverk. I Vattenmyndighetens åtgärdsprogram för Bottenhavet står det att kommunerna behöver, i samverkan med länsstyrelserna, utveckla vatten- och avloppsvattenplaner. I detta arbete kan med fördel inkluderas långsiktiga strategier för avlopps- och dagvattenhantering i ett förändrat klimat. (Vattenmyndigheten Bottenhavet 2010)

På workshopen den 23 april togs upp att estetiska aspekter på dagvattenlösningar är viktiga, liksom att klara ut ansvarsaspekten där det finns risk för översvämningar. (Workshop 2014)

Befintliga områden

Avvattningssystem och avloppssystem måste dimensioneras och anpassas till förändrade vattenstånd och nederbördsmonster. Dagvattensystemet behöver anpassas så att befintlig bebyggelse inte drabbas av översvämningar på grund av bakåtströmmande vatten från recipient vid höga vattenstånd. Fastigheter inom riskområden kan skyddas genom att förse ledningar med backventil eller pumpar. Dagvattenbrunnar behöver rensas med jämna mellanrum så att de har full kapacitet att avleda dagvatten från markytan. I områden med slutna system bör möjligheter att tillämpa lokalt omhändertagande av dagvatten beaktas för att avlasta ledningssystemet vid kraftig nederbörd. Fördröjning och avledning till mindre känsliga områden minskar risken för översvämning i bebyggda områden.

Nya områden

I nya områden är det viktigt att avloppshantering kommer in i ett tidigt skede i planprocessen vilket kan underlättas genom att ha en VA-plan med strategier för till exempel dagvattenhantering. Krav på höjdsättning av mark och högsta tillåtna nivå för vatten och avlopp bör bestämmas utifrån försiktighetsprincipen. Lokalt omhändertagande av dagvatten, med öppna lösningar, bör tillämpas i nya områden för att fördröja vattnet och avleda det till mindre känsliga områden i syfte att avlasta ledningssystemet och undvika översvämning av bebyggda områden.

8.3.3 Energiförsörjning och telekommunikation

Det pågår en hel del arbete för att säkerställa dammsäkerheten i dagens och framtidens klimat. Dammar förstärks för att hålla för de mest extrema klass I-flödena (extrema kombinationer av regn och snösmältning).

Dammsäkerhet följs upp kontinuerligt med mätning och beräkningar av flöden och flodvägar. Enligt riktlinjer från Kommittén för dimensionerande flöden för dammar i ett klimatförändringsperspektiv kommer utskovskapaciteten att öka eller dammar att höjas. Även övervakningssystemen uppgraderas. (Kommittén för dimensionerande flöden för dammanläggningar i ett klimatförändringsperspektiv, 2011)

Nya luftburna elledningar som sätts upp är isolerade och starkare för att klara påfrestningar från snö och nerfallande träd. Där det är ekonomiskt rimligt kan luftledningar byggas om till markkabelledningar, vilket lyftes fram som en önskvärd åtgärd under workshopen den 23 april. Det är viktigt att ha ett löpande röjnings- och underhållsarbete längs ledningsgatorna och se till att de är tillräckligt breda. (Energimyndigheten 2009)

Förnyat korrosionsskydd kan behövas för att undvika att elstolpar rostar i ett framtida klimat med högre vattenkoncentration i marken. Även förbättrade åskskydd kan behövas.

Åtgärder för att minska trädfällning vid stormar beskrivs i kapitel 10. Näringsliv.

8.3.4 Aktörer

Det är ett flertal aktörer som behöver verka för robusta tekniska system. På workshopen den 23 april 2014 (Workshop 2014) diskuterades följande aktörer som viktiga för Örnsköldsviks kommun:

	Interna aktörer	Externa aktörer
VA-system (dagvatten, avlopp, dricksvatten)	Miva Kommunstyrelsen Samhällsbyggnadsförvaltningen	Livsmedelsverket Fastighetsägare
Energi- och telesystem	Övik Energi	ComHem Energibolag Teleoperatörer Fastighetsägare Post-telestyrelsen

Utöver dessa bör även samfällighetsföreningar, exploatörer, byggherrar och näringslivet engageras i VA-frågor. Samhällsbyggnadsförvaltningen behövs även för att skapa ett robust energi- och telesystem. Eventuellt kan även energirådgivaren engageras.

Viktiga myndigheter är förutom ovannämnda Havs- och vattenmyndigheten, SGU och Trafikverket vad gäller VA-system och Energimyndigheten för Energi- och telesystem.

9. Hälsa

Människors hälsa kommer att påverkas på olika sätt av ett förändrat klimat, både positivt och negativt. Klimat- och sårbarhetsutredningen drog slutsatsen att risken för att mycket allvarliga hälsoförhållanden ska uppstå på grund av klimatförändringen i Sverige inte är stor (Miljödepartementet 2007).

De negativa konsekvenserna för Västernorrland kan sammanfattas i följande punkter (Rocklöv et al 2008, Klimatanpassningsportalen 2013, WHO 2013):

- Ökad risk för smitta via livsmedel, dricksvatten, badvatten och djur
- Ökad transport av miljögifter, näringsämnen och bekämpningsmedel
- Personskador i samband med till exempel extrem nederbörd, dåliga isar och halka vid nollgenomgångar
- Skador på infrastruktur i samband med extremt väder kan orsaka försämrad tillgång till sjukvård och rent vatten
- Förändrade pollenhalter och längre pollensäsong
- Värmeböljor ökar ohälsa och dödsfall
- Varmare vintrar kan medföra vissa positiva konsekvenser för hälsan.
- Försämrat inomhusklimat (mögel, kvalster m.m.)
- Psykologisk stress för dem som upplever klimatförändringarna som ett hot och för utsatta i samband med extrema vädersituationer

Det går inte att i dagsläget urskilja några specifika konsekvenser för de olika kommunerna i Västernorrland, förutom att de har olika risknivåer vad gäller dricksvatten. Texten i det här kapitlet gäller därför generellt för hela Västernorrland. Om dricksvatten kan läsas i kapitel 8.

Här nedan följer korta fördjupningar om smittspridning och extremtemperaturer (Rocklöv et al 2008)

9.1. Smittspridning

Varmare och blötare klimat för med sig ändrade smittspridningsrisker via livsmedel, dricksvatten, badvatten och djur.

Högre temperaturer ökar kraven på god livsmedelshantering, både för professionell verksamhet och för den enskilda privatpersonen, eftersom bakterietillväxten då går snabbare. Professionell verksamhet bör klara sig bra om man följer livsmedelslagstiftningen. Privatpersoner kan behöva bli mer noggrann med sin livsmedelshantering vid värmeböljor.

Dricksvattnet riskerar att påverkas på olika sätt av ett förändrat klimat. Ökade mängder regn kan göra att sjukdomsframkallande organismer hamnar i dricksvattnet. Översvämningar och skador på vattenrening och avloppsledningsnät kan göra att sjukdomsframkallande organismer kan läcka in i vattenledningsnätet. Högre temperaturer i dricksvattnet kan leda

till problem med snabbare tillväxt av bakterier och parasiter. I Sverige har vi haft ganska låg risk för kontaminering av dricksvatten, vilket gör att inte alla vattenverk har en beredskap för det. Två exempel på problem med dricksvatten på senare år är Östersund 2010 och Skellefteå 2011. Se även kapitel 9 om dricksvatten.

Klimatförändringarna kan medföra större risk för infektioner via badvatten. Exempel är badesårsfeber och Calicivirus-infektion.

EHEC-smitta kan bli vanligare när kraftiga regn sköljer ur betesmarker så att bakterien VTEC lättare hamnar i vattendrag. Om vattnet används till exempelvis bevattning av odlingar så kan människor smittas.

Det finns några djurburna smittor som kan antas spridas till Västernorrlands län i ett förändrat klimat. Borrelia och TBE (via fästingar) samt dvärgbandmask (via mårddhund) är exempel på det. Det finns också befintliga djursmittor som kan bli vanligare. Exempel på det är sorkfeber som sprids via skogssork. Under vintern 2006-2007 hade Västernorrlands län en kraftig ökning av antalet fall.

9.2. Extremtemperaturer

Vi människor och våra samhällen är anpassade för den plats och det klimat vi lever på. Den optimala temperaturen, då det dör minst antal människor, varierar för olika platser. Den optimala temperaturen i Stockholm är till exempel 12 grader, medan den är 25 grader i Aten. Dagar då det är varmare eller kallare än 12 grader i Stockholm är det alltså fler människor som riskerar att dö av till exempel luftrörs- eller hjärtproblem.

Det finns ännu inte några studier av hur sambanden mellan värmeböljor och ohälsa ser ut i Västernorrlands län. Man bör dock räkna med allt mer extrema och frekventa värmeböljor på sommaren som kommer att kunna orsaka en ökning av dödligheten. Detta gäller speciellt för utsatta grupper, varav äldre personer är en. Andra utsatta grupper är de med vissa kroniska sjukdomar som till exempel KOL och andra med nedsatt funktionsförmåga.

Mildare vintrar kan minska ohälsa och dödsfall som beror av stark kyla. Mycket i Västernorrlands läns samhällen har dock anpassats till de kalla vintrarna vilket gör att de framtida mildare vintrarna troligen får mindre betydelse. Influensa- och många andra virusepidemier kommer fortsätta att inträffa under det kallare halvåret även om det blir mildare.

Mildare vintrar bör leda till minskade utsläpp av hälsopåverkande ämnen från värmepannor, eftersom det kommer att behövas mindre uppvärmning.

9.3. Behov av åtgärder

Åtgärder för dricksvatten, se kapitel 8.3.

Vid satsningar på nya äldreboenden och andra byggnader för grupper som kan vara känsliga för värmeböljor bör kommunen ta hänsyn till placering,

möjlighet till solavskärmning och beskuggning m.m. Omsorg och barnomsorg, eventuellt även skolan, kan behöva se över sina rutiner för att säkerställa att vårdtagare och barn får tillräckligt mycket vätska vid värmeböljor. Inte minst hemtjänsten bör ha en beredskap för detta.

Beredskapsplaneringen bör ta hänsyn till mer extremt väder med eventuellt större risk för skador i infrastrukturen.

Det är viktigt att följa och vara med och utveckla ny kunskap inom området hälsa-klimatförändringar. Ett bra exempel är att Landstinget i Västernorrlands län deltar i det europeiska nätverket Assembly of European Regions (AER), där klimatfrågan är ett fokusområde. Organisationen fungerar som ett öppet forum för politisk diskussion av framför allt EU-frågor som har betydelse för den regionala nivån. Landstinget ingår också i AER Sverige-nätverket som har bildats av landsting, regionförbund och regioner som är medlemmar i AER. Syftet är att i första hand sprida information och utbyta erfarenheter. Mötena är även ett forum för diskussion.

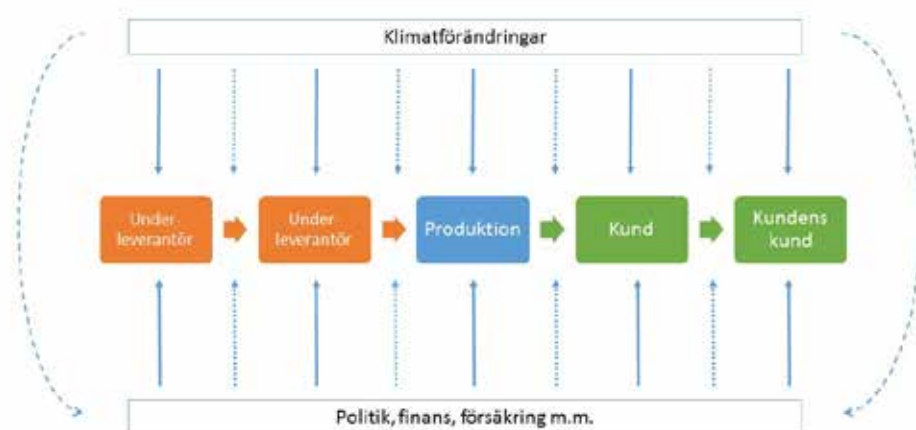
9.3.1 Aktörer

Kommunen bör samverka med andra kommuner och landstinget för att skapa en god bevakning och rutiner för nya smittorisker och värmeböljor. Länsstyrelsen, föreningar och bostadsbolag är andra viktiga samarbetspartners. På workshopen den 23 april 2014 identifierades Samhällsbyggnadsförvaltningen, Vårdförvaltningen, Räddningsförvaltningen och Omsorgsförvaltningen som viktiga interna aktörer för god hälsa i ett förändrat klimat. Även förvaltningen för barn- och utbildning behöver engageras.

10. Näringsliv

Med ett klimat som är mer opålitligt, med mer extremt väder, blir det svårare att upprätthålla en avbrottsfri produktion för i stort sett hela näringslivet. Just-in-time-system och långväga transporter blir mer sårbara. IPCC (2014) slår fast att klimatförändringarna innebär en hel del ökade risker, men också möjligheter till en mer hållbar ekonomisk och social utveckling.

Näringslivet kan påverkas både direkt och indirekt av klimatförändringarna. Den direkta påverkan kan vara i form av till exempel ändrade odlingsförutsättningar eller översvämningar. Indirekt kan företagen påverkas exempelvis genom ändrad efterfrågan eller förändrade råvarupriser, eller ändrad politik för energifrågor och transporter. Konsekvenserna kan vara både positiva och negativa för företagen, och inträffa på olika ställen i leveranskedjan från råvara till slutkund, se **Figur 44**.

Figur 44: Ett företag kan påverkas av klimatförändringarna i hela leveranskedjan, från råvara till slutkund, både direkt och indirekt.

I Storbritannien arbetar vissa företag efter en modell som heter BACLIAT (UKCIP 2009). I den modellen görs en analys utifrån sex olika områden:

- **Fastigheter** – direkt påverkan i form av till exempel översvämningar, ras och skred
- **Marknad** – ändrad efterfrågan och ändrade världsmarknadspriser, till exempel på grund av energiomställning eller sämre odlingsförutsättningar i andra delar av världen
- **Logistik** – extremväder kan försvåra transporter av såväl råvaror och komponenter som färdiga produkter
- **Produktionsprocesser** – egna processer som t.ex. är väderberoende eller beroende av en viss vattenkvalitet, eller störd produktion hos leverantörer i andra delar av världen
- **Finans och försäkring** – ändrade bedömningar av risker och möjligheter

- **Människor** – personal och kunder påverkas av såväl extremt väder som av opinion kring klimatfrågan och långsiktiga trender i till exempel temperaturer och snötillgång

10.1. Framgångsrikt näringsliv i ett förändrat klimat

Företag som arbetar långsiktigt och systematiskt med att åstadkomma en så robust produktion som möjligt med säkra leveranser till kunden kommer att ha en konkurrensfördel. En robust produktion åstadkoms genom att vara medveten om risker och hantera dem på ett bra sätt. Det gäller att vara medveten om dels hur klimatet förväntas förändras och dels vad det får för direkta och indirekta konsekvenser. Genom att vara medveten och framsynt kan en hel del framtida kostnader undvikas och konkurrenskraften öka.

Förutom ökad robusthet är det viktigt att arbeta med affärsutveckling kopplat till energi och klimat. Samhällets efterfrågan på förnybar energi och förnybara material ökar. Det skapar nya och ökade affärsmöjligheter inte minst för de gröna näringarna. Företag som säljer produkter kopplat till exempelvis vattenhantering, vattenkvalitet, smarta transportsystem och energieffektivisering kommer också att kunna gynnas. En del företag har produkter vars marknad är mer eller mindre väderkänsliga, som till exempel glass, dryck, sportartiklar och kläder. Dessa kan påverkas både positivt och negativt.

Areella näringar och turism är exempel på branscher som kan komma att påverkas ganska mycket av klimatförändringarna, både direkt och indirekt. Ett annat exempel är gruvnäringen, där spridning av föroreningar kan bli ett större problem i framtiden.

10.2. Jord- och skogsbruk

För jordbrukets del kommer klimatförändringarna att innebära en förlängd vegetationsperiod. Då det blir varmare blir det möjligt att odla flera sorters grödor och få större skördar. I gengäld följer ökad risk för extrem nederbörd, skadeinsekter och andra skadedjur i dess släptåg. Generellt i Sverige förväntas de positiva och negativa konsekvenserna i stort sett ta ut varandra (Klimatanpassningsportalen 2013), men för den enskilde lantbrukaren beror resultatet till viss del på hur väl hen anpassar sig och tar vara på nya möjligheter.

Förutsättningarna för skogsbruk förbättras totalt sett, men det finns för- och nackdelar för branschen. Tillväxten ökar på grund av längre vegetationsperiod och högre halt av koldioxidhalt i atmosfären. Generellt kommer gränsen för olika trädslag att förskjutas norrut och inslaget av lövträd kommer att öka i Västernorrlands län. Det varmare klimatet förväntas göra att skogen blir mer utsatt för svamp och insektsangrepp. (Miljödepartementet 2007) De senaste årens milda höstar har ökat drivnings- och transportkostnader något för skogsbranschen.

Snöfall vid temperatur på nära noll grader ökar och innebär att träden belastas med tung och blöt snö som orsakar snöbrott. Kortare tjalperioder gör att skogsvägarna blir sämre och det blir svårare att transportera virke från skogarna.

Indirekt kan jord- och skogsbruk påverkas av odlingsförutsättningar i andra delar av världen. På senare år har det varit stora problem med torka i bland annat södra Europa och USA. Det påverkar världsmarknadspriserna till förmån för svenska producenter. Marknaden kan också påverkas positivt av energiomställningen från fossila bränslen till förnyelsebara. Det kommer också allt fler produkter som har olika grödor som råvara, till exempel plaster.

10.3. Rennäring

Rennäringen påverkas en hel del av det förändrade klimatet. Kalfjällen minskar alltmer då växtligheten kryper allt högre upp. Trädgränsen har de senaste 100 åren stigit med 100-150 meter (Naturvårdsverket 2013). Det innebär mindre plats på kalfjället för renarna att röra sig samtidigt som insektsplågan i skogarna kan komma att öka. Häftiga väderomställningar, förskjutning av årstiderna och ökad oförutsägbarhet utgör stora utmaningar för renskötseln, både nu och för framtiden (Klimatanpassningsportalen 2014). Sämre isar begränsar renarnas rörlighet. Ökningen av nollgenomgångar på vintern medför mer skare och renarna kommer då inte åt betet, vilket kan innebära ett ökat behov av stödutfodring. Kostnader för stödutfodring kan begränsas om vinterbetesmarker utanför renskötselområdet kan nyttjas när besvärliga snöförhållanden hindrar renbete på traditionella renbetesmarker. Det är ett exempel på att klimatförändringarna kan medföra behov av en förändrad markanvändning, vilket kan öka risken för intressekonflikter.

I en studie av renskötsel och klimatförändringar (Löf m.fl. 2012) drogs slutsatsen att sårbarheterna generellt sett ökar med ett förändrat klimat och att de är störst under vinterbetesperioden (oktober-april). Framst beror detta på förhöjda temperaturer, förändrade nederbördsmonster och därmed nya snö- och betesförhållanden. Men även den ökade graden av oförutsägbarhet, osäkerhet, variabilitet och häftigare skiftningar utgör en påtaglig risk ur ett renskötarperspektiv. Sårbarheten styrs främst av tillgången till varierat bete och framkomlighet i landskapet, vilket innefattar sammanhängande korridorer utan barriärer där renarna kan röra sig fritt.

10.4. Turism

Brist på snö kan medföra att vinterturismen får en kortare säsong. Det gäller generellt för områden som idag har snö på vintern. Många områden längre söderut som idag har vinterturism kan få ett klimat som inte alls ger någon snö, eller en avsevärt kortare snösäsong. För Västernorrlands läns del kan det innebära en kortare men mer intensiv säsong för vinterturism.

Sommarturismen kan få ett uppsving generellt sett i Sverige eftersom det kommer att bli för varmt periodvis i södra Europa. Västernorrlands län får varmare somrar, men inte mer regn sommartid. Sammantaget bör det kunna bli mer attraktivt för sommarturism. Den goda tillgången på bra dricksvatten kan komma att bli en konkurrensfördel när det periodvis blir större problem med både kvalitet och kvantitet i södra Sverige och Europa.

10.5. Gruvning

Klimatförändringar i form av ökande nederbördsmängder medför ökande risker för gruvnäringen. De mest påtagliga riskerna omfattar spridning av metallföroreningar till yt- och grundvatten.

Det finns ett stort antal nedlagda gruvor i Västernorrlands län som är efterbehandlade enligt de miljökrav som gällde när verksamheten avslutades. På vissa håll pågår dialoger med miljömyndigheterna om att det behöver utföras ytterligare efterbehandlingsåtgärder som säkerställer att framtida läckage och spridning av metallföroreningar minimeras. I Örnsköldsviks kommun finns de nedlagda gruvorna Förnätra, Rockliden och Ulvöarna.

10.6. Förutsättningar för Örnsköldsviks kommun

Örnsköldsvik har många internationella företag och mycket export (Örnsköldsviks kommun 2014a). De största företagen är Metsä Board, BAE Systems Hägglunds och Domsjö Fabriker men därutöver finns en stark tradition av småföretagande. Såväl exportföretag som företag kopplade till skogsnäringen (Metsä Board och Domsjö Fabriker) kan komma att påverkas såväl direkt som indirekt av klimatförändringar.

Örnsköldsvik har en diversifierad industriutveckling med framtidsinriktade etableringar inom skogs-, verkstads- och processindustrin. Detta har i sin tur lett till ett antal nya intressanta specialområden som t.ex. Framtidens bioraffinaderi, Digital Printing och pilotanläggning för etanolutveckling. Diversifiering är generellt sett bra ur ett robusthetsperspektiv. Inriktningen mot förnybar energi bör ha goda möjligheter att utvecklats gynnsamt efterhand som politiska beslut styr mot en ekonomi som är mer klimatsmart.

Det är inte bara enskilda industrier som har förändrats i Örnsköldsvik; idag är hela näringslivsstrukturen betydligt bredare och mer variationsrik. I olika gemensamma projekt görs också nya insatser med syfte att få fler tjänste-, handels- och kunskapsföretag att utvecklas. Detta arbete har också medverkat till en rad nyetableringar.

10.7. Behov av åtgärder

Företagen behöver förstås göra mycket av arbetet med affärsutveckling och robusthet förknippat med klimatförändringarna själva. De kommer dock att

behöva stöd från branschorganisationer och offentliga aktörer för att komma igång och hålla styrfart i arbetet.

10.7.1 Identifiera risker och möjligheter

Företag bör på ett strukturerat sätt identifiera vilka risker och möjligheter det finns för just dem. Stöd för att göra det kan hittas bland annat i olika verktyg för näringslivet från Storbritannien (Adaptation Scotland, Climate Northeast 2014, Environment Agency 2013, IEMA, SCCIP 2010, UKCIP 2009 och 2014). Hösten 2014 kommer det även att finnas svenska exempel och verktyg att hämta stöd och inspiration från, som ett resultat av projektet A changing climate for business (Krinova 2014).

Erfarenheter från Storbritannien och bland annat arbetet inom Carbon Disclosure Project (CDP 2014) visar att följande ansatser ökar förutsättningarna för att få företag att utveckla sina affärer samtidigt som klimatpåverkan minskar och robustheten för klimatförändringarna ökar:

- Klimatförändringarna måste inte förklaras inledningsvis, det är bättre att utgå ifrån ett robusthetstänk i dialogen, där målet är att produktionen ska löpa så friktionsfritt som möjligt utan avbrott. För företag som konstaterar att vädret påverkar deras affärsmöjligheter och robusthet blir klimatförändringarna viktiga att förhålla sig till.
- Börja med att titta på vilka väderrelaterade händelser som redan har hänt och som har påverkat företagets ekonomi.
- Att prata möjligheter stimulerar och är en ingång till att även prata risker
- Titta på företagets leveranskedjor, samarbeta med dem som finns uppåt och nedåt i leveranskedjan för att hitta affärsmöjligheter, för att hitta sätt att minska klimatpåverkan och för att öka robustheten
- Satsa även på samverkan inom branschen och mellan olika samhällsaktörer
- Knyt an till företagets riskhantering
- Arbeta med både direkta och indirekta konsekvenser

Det är inte bara klimatet som ändras. En hel del annat i samhället kommer också att ändras, på grund av klimatförändringarna eller på grund av något annat. Även om näringslivet kommer att påverkas av klimatförändringarna så kommer de flesta sektorer att påverkas mer av andra faktorer, så som demografi, inkomstnivåer, teknologi, livsstilar och regelverk (IPCC 2014). Förändringar inom dessa områden kan komma att ha betydelse för hur företagen påverkas av klimatförändringarna. Det kan för ett företag eller en bransch vara värdefullt att identifiera vilka samhällsförändringar som är viktiga för deras utveckling och måla upp scenarier för till exempel år 2030 utifrån dessa och utifrån klimatförändringarna. På så sätt får man lite mer fylliga framtidsbilder att utgå ifrån när man ska identifiera risker och möjligheter.

10.7.2 Identifiera åtgärder

När riskerna och möjligheterna är identifierade bör företagen försöka hitta åtgärder som kan minska riskerna och öka förutsättningarna för att möjligheterna tas tillvara. Viktigast är att analysera områden där riskerna eller möjligheterna är stora, liksom beslut som innebär stora investeringar och har bäring långt in i framtiden.

Frågor som kan vara bra att ställa sig:

- Vilket tidsperspektiv är det på risken, möjligheten eller beslutet?
- Vilka risker är vi beredda att ta?
- Finns det beslut som vi med största sannolikhet inte behöver ångra, oavsett hur klimatet utvecklas?

Det kan vara svårt att fatta beslut kring frågor där osäkerheterna är många. Vid beslut som rör åtgärder för att minska risker eller ta vara på möjligheter kring ett förändrat klimat finns det några aspekter som kan fungera som stöd. En åtgärd är troligen bra om den:

- fungerar bra i olika klimatscenarier,
- ger andra mervärden än klimatanpassning,
- ökar möjligheten för annan klimatanpassning nu eller i framtiden,
- ökar möjligheten att nå andra av verksamhetens mål,
- håller i ett brett hållbarhetsperspektiv (ekologiskt, ekonomiskt och socialt), och/eller
- kan genomföras stegvis, så kallad adaptiv klimatanpassning – man låter åtgärden efterhand styras av ny kunskap utan att bygga in sig i en återvändsgränd.

Med klimatanpassning menas här både att minska risker och ta vara på möjligheter som ett förändrat klimat innebär för företagen, inklusive att utveckla nya produkter eller marknader.

Inom jord- och skogsbruk finns identifierat en del förändringar som kan behöva genomföras i större eller mindre omfattning för att anpassa verksamheten till klimatförändringarna. Här presenteras de anpassningsåtgärder som bedöms kunna vara relevanta för Västernorrlands län när det gäller att öka gröna näringarnas robusthet i ett förändrat klimat.

10.7.3 Skogsbruk

Klimatförändringarna motiverar en ökad variation och riskspridning i skogsbruket. Variationen kan åstadkommas till exempel genom att använda fler trädslag och gärna blanda barr- och lövträd. Man kan också använda olika provinenser, öka variationen i gallring och avverkning, till exempel hyggesfritt skogsbruk på vissa marker.

Ett alternativ som diskuteras inom branschen för att minska risken för stormfällning och därmed angrepp av granbarkborre är förkortad omloppstid. Genom att sänka omloppstiden, och minska antalet gallringar, skulle en lägre andel av skogen vara i riskzonen för stormskador. Produktionsnivån kan troligen ändå bibehållas eftersom tillväxten i skogen förväntas öka. Extra tidiga och hårda gallringar eller beståndsanläggning

helt eller delvis med annat trädslag än gran eller relativt kort omloppstid, kan vara alternativ för att minska risken för stormfällning i vindutsatta lägen. Inslag av lövträd i en granskog minskar också risken för stormfällning. Att gallra skogarna ordentligt och i rätt tid kan motverka risker för snöbrott.

Ytterligare åtgärder som kan behövas för att minska risken för skador på skogen är en större avskjutning av vilt samt stubbehandling mot rotröta vid avverkning.

Standarden på skogsbilvägarna kan behöva förbättras och åtgärder för att minska körskadorna i skogen behöver utvecklas.

(Miljödepartementet 2007, Mistra-SWECIA 2011, 2013, Skogsstyrelsen 2014)

10.7.4 Jordbruk

Ett förändrat klimat medför generellt sett förbättrade odlingsbetingelse, men för att kunna dra full nytta av det kommer det att fordras nya grödor och förändrade odlingsmetoder. Tidpunkter för sådd och skörd samt gödselgivor och bekämpningsinsatser behöver anpassas till nya förhållanden. Utvecklingen av olika möjligheter och risker bör följas noga, som till exempel förutsättningarna för nya grödor och skadedjur.

En successiv anpassning av maskiner och djurstallar bör vara möjlig, eftersom de har relativt kort livslängd, 15-20 år. Djurstallar för främst gris och fjäderfä bör anpassas för större möjligheter till god ventilation.

Med en kraftigt ökad nederbörd, särskilt vintertid, finns en påtaglig risk för att kapaciteten hos anläggningar för markavvattning inte kommer att räcka till. Det kan också behövas mer bevattning sommartid, vilket kan skapa ett behov av att lagra vatten från vinter till sommar. För system för markavvattning och dränering samt invallningar är livslängden upp till 50-80 år. Det innebär att normal utbytetakt är långsammare än förändringarna av nederbörden, vilket medför att det kommer att behövas stora investeringar utöver de normala för markavvattning.

I såväl konventionell som ekologisk produktion förväntas en ökad förekomst av växtskadegörare leda till ett större behov av varierad växtföljd, förebyggande åtgärder, mekanisk bekämpning och eventuellt träda. Detta innebär att markanvändningen i mindre grad kan styras av en kortsiktig lönsamhetsoptimering. Ökade växtskyddsproblem och risk för ökad utlakning av näringsämnen ställer större krav på långsiktig förvaltning av åkermarken.

(Miljödepartementet 2007, Jordbruksverket 2012)

10.7.5 Turism

Under workshopen den 23 april lyftes kommunens skärgårdsprojekt fram, som nu är inne i fas 2. Arbetet kommer att fortskrida även i framtiden i någon form. Syftet är att utveckla en besöksdestination.

10.7.6 Aktörer

Näringslivsenheten, miljökontoret och kommunstyrelsen är viktiga aktörer för ett framgångsrikt näringsliv i ett förändrat klimat. Samarbetspartners är förstas företagen men även näringslivsorganisationer och branschorganisationer, som till exempel LRF och Sametinget. Även finans- och försäkringssektorn är viktig att få med i diskussionerna.

Viktiga myndigheter är till exempel Länsstyrelsen, Tillväxtverket, Naturvårdsverket, Skogsstyrelsen och Jordbruksverket.

På workshopen den 23 april 2014 lyftes kommunstyrelsen särskilt fram, liksom vikten av att arbeta med de gröna näringarna. (Workshop 2014)

Referenser

- Aastrup, M., Thunholm B., Sundén G. och Dahné J. (2012) *Klimatets påverkan på koncentrationer av kemiska ämnen i grundvatten*. SGU-rapport 2012:27
- Adaptation Scotland. Climate risk management plan – Towards a resilient business
- AMBIO (2012a). Nr 41, artikel: Extremes of Temperature, Oxygen and Blooms in the Baltic Sea in a Changing Climate, av Thomas Neumann m.fl. Kungliga Vetenskapsakademien.
- AMBIO (2012b). Nr 41, artikel: How will Ocean Acidification Affect Baltic Sea Ecosystems? An Assessment of Plausible Impacts on Key Functional Groups, av Jonathan N Havenhand. Kungliga Vetenskapsakademien.
- Arvidsson, A.K., Blomqvist, G., Erlingsson, S., Hellman, F., Jägerbrand, A. och Öberg, G. (2012) *Klimatanpassning av vägkonstruktion, drift och underhåll – Ett temaprojekt*. VTI. Rapport 771. Linköping.
- Bergström Sten (2012). Framtidens havsnivåer i ett hundraårsperspektiv – kunskapssammanställning 2012. SMHI, Klimatologi Nr 5, 2012.
- Building Futures och ICE Institution of Civil Engineers (2009) *Facing up to rising sea levels: Retreat? Defend? Attack?*
- Climate Northeast (2014). www.climatenortheast.com/manageContent.aspx?object.id=10307
- CDP (2014). Collaborative Action on Climate Risk. Supply Chain Report 2013-14.
- Elforsk (2007). Tänkbara konsekvenser för energisektorn av klimatförändringar. Rapport 07:39.
- Energimyndigheten (2008). Energisystemets sårbarhet inför effekterna av ett förändrat klimat. ER2008:20
- Energimyndigheten (2009). Extrema väderhändelser och klimatförändringens effekter på energisystemet.
- Environment Agency (2013). Assessing and managing climate change risk in supply chains.
- European Commission (2009). Common implementation strategy for the water framework directive (2000/60/EC) – Guidance document No.24 River Basin Management in a changing climate. Technical Report 2009:040
- Fallsvik, J., Hågeryd, A-C., Lind, B., Alexandersson, H., Edsgård, S., Löfling, P., Nordlander, H. och Thunholm B. (2007). Klimat- och

sårbarhetsutredningen. Klimatförändringens inverkan i Sverige. Översiktlig bedömning av jordrörelser vid förändrat klimat. SGI. Varia 571. Linköping.

Forskning.se (2014). *Fiskfoder med vete och svamp*. <http://www.forskning.se/nyheterfakta/nyheter/pressmeddelanden/fiskfodermedveteochsvamp.5.13a393ea1439ceec88394f.html> (Hämtad: 2014-03-07)

Havet.nu (2014). *Bottniska viken*. <http://www.havet.nu/?d=42> (Hämtad: 2014-03-05)

Havs- och vattenmyndigheten (2013). Miljöövervakningen av Sveriges sjöar och vattendrag – Representativiteten av den kontrollerade miljöövervakningen. Rapport 2013:9

Havs- och vattenmyndigheten (2014a) *Havsmiljödirektivet - EU:s gemensamma väg mot friska havsområden*. <https://www.havochvatten.se/hav/samordning--fakta/miljomal--direktiv/havsmiljodirektivet.html> (Hämtad 2014-03-13)

Havs- och vattenmyndigheten (2014b). *Främmande arter*. <https://www.havochvatten.se/hav/fiske--fritid/arter/frammande-arter.html> (Hämtad 2014-04-29)

HELCOM (2007). Towards a Baltic Sea Unaffected by Eutrophication: Background document to HELCOM Ministerial Meeting, Krakow, Poland. Technical Report, Helsinki Comm., Helsinki, Finland.

HELCOM (2013). *Climate Change in the Baltic Sea Area: HELCOM thematic assessment in 2013*. Technical Report, Helsinki Commission, Helsinki, Finland.

IPCC (2003), *Climate Change 2001*, Synthesis report

IPCC (2007). *Climate change 2007*. Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC.

IPCC (2010), Report of the Conference of the Parties on its fifteenth session, held in Copenhagen from 7 to 19 December 2009. FCCC/CP/2009/11/Add.1

IPCC (2013), *Climate change 2013: The Physical Science Basis*. Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC.

IPCC (2014). *Climate change 2014: Impacts, Adaptation and Vulnerability*. Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC.

Jordbruksverket (2012). Vässa växtskyddet för framtidens klimat. Hur vi förebygger och hanterar ökade problem i ett förändrat klimat.

Klimatanpassningsportalen (2014). www.klimatanpassning.se, uppgifter hämtade under våren 2014

Kommittén för dimensionerande flöden för dammanläggningar i ett klimatförändringsperspektiv (2011), *Dammsäkerhet och klimatförändringar – Slutrapport 2011*.

Kramfors kommun (2008). Risk- och sårbarhetsanalys för Kramfors kommun: Bilaga 2 – Fördjupad analys av höga flöden/översvämning.

Krinova (2014). www.krinova.se. Information om projektet A changing climate for business.

Kristensen, P. (2004). *The DPSIR Framework*.

Länsstyrelsen i Norrbottens län (2012). Anpassning till förändrat klimat. Hur påverkas Norrbottens väg- och järnvägsnät av ett förändrat klimat? Rapport nr 3/2012.

Länsstyrelsen i Västerbottens län (2011). Risk- och sårbarhetsanalys för dricksvattenförsörjningen i Västerbottens län 2011.

Länsstyrelsen Västernorrland (2000). Höga vattenflöden i Västernorrlands län sommaren 2000 främst i älvarna Ljungan och Indalsälven med biflöden samt inom Kramfors, Ånge, Timrå, Sundsvall, Sollefteå och Örnsköldsviks kommuner. Rapport 72-07265-2000.

Länsstyrelsen Västernorrland (2010) Översiktlig klimat- och sårbarhetsanalys – Naturolyckor

Länsstyrelsen Västernorrland (2011). Risk- och sårbarhetsanalys Västernorrlands län 2011 – Analys av risker och sårbarheter ur ett krisberedskapsperspektiv.

Länsstyrelsen i Västernorrland län (2012) Sjöar och vattendrag i Västernorrland – Utvärdering av vattenkemidata från miljöövervakningen 1983-2011. Rapport nr 2012:15

Länsstyrelsen i Västernorrland (2013). Översyn av riksintressen i Västernorrland – en pilotstudie i Härnösand. Rapport nr 2013:15

Länsstyrelsen i Västernorrland (2014). *Byggnadsminnen*. <http://www.lansstyrelsen.se/VASTERNORRLAND/SV/SAMHALLSPLANERING-OCH-KULTURMILJO/SKYDDAD-BEBYGGELSE/BYGGNADSMINNEN/Pages/default.aspx> (Hämtad 2014-03-19)

Länsstyrelserna (2012). Klimatanpassning i fysisk planering – vägledning från länsstyrelserna.

Löf et al. (2012). Renskötsel och klimatförändring - Risker, sårbarhet och anpassningsmöjligheter i Vilhelmina norra sameby Umeå Universitet.

Löfgren, S., Forsius, M. och Andersen, T. (2003). Vattnets färg – Klimatbetingad ökning av vattnets färg och humushalt i nordiska sjöar och vattendrag. Nordic council of Ministers broschyr.

Miljödepartementet (2007). SOU 2007:60. *Sverige inför klimatförändringarna – hot och möjligheter*. Klimat- och sårbarhetsutredning. Stockholm.

Mistra-SWECIA (2001). *Årsrapport 2011*.

Mistra-SWECIA (2012). *Klimatanpassning av svenskt skogsbruk*. Dokumentation av exkursion 18-19 september 2013.

Moldan, F. (2012). *Kommer klimatförändringen påverka återhämtning i sjöar och vattendrag?* Från CLEO användarseminarium 2012-05-21 Stockholm. <http://www.cleoresearch.se/download/18.13f10919137472a032180009239/1350484166662/Filip+Moldan.pdf> (Hämtad: 2014-03-07)

MSB (2008). *Klimatförändringar, skred och ras. En forskningsöversikt*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB.

MSB (2010). *Metod för kartering i morän och grova jordar*. <https://www.msb.se/sv/Forebyggande/Naturolyckor/Oversiktlig-stabilitetskartering/Moran-och-grov-jord/Metod/> (Hämtad 2013-01-22).

MSB (2011). *Översiktlig översvämningsskartering längs Nätraån – Sträckan Stugsjön till mynningen i Bottenhavet*. Rapport nr: 66. Reviderad version.

Naturvårdsverket (2009). *Vad säger bottenfaunan? Utvärdering av bottenfaunaundersökningar inom kalkningsverksamheten*. Rapport 5634

Naturvårdsverket (2013). *Konsekvenser för naturmiljö och ekosystem*. <http://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Klimat-och-luft/Klimat/Effekter-i-Sverige/Framtida-effekter-i-Sverige/Konsekvenser-for-naturmiljo-och-ekosystem/> (Hämtad 2013-08-19)

NE (2013). <http://www.ne.se> (Hämtad: 2014-03-13)

Olsson, G., Foster, K. (2013). *Extrem korttidsnederbörd i klimatprojektioner för Sverige*. SMHI, klimatologi nr 6, 2013.

Omstedt, A., Edman, M., Claremar, B., Frodin, P., Gustafsson, E., Humborg, C., Mörth, M., Rutgersson, A., Schurgers, G., Smith, B., Wällstedt, T., and Yurova, A. (2012). *Future changes of the Baltic Sea acid-base (pH) and oxygen balances*. Tellus B, 64:19586.

Riksantikvarieämbetet (2014). *Ladda hem dataunderlag för ditt eget GIS-program – Kyrkliga kulturminnen*. http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/dataexport/dat_aexport.raa (Hämtad 2014-03-19)

- Rocklöv J., Hurtig A-K. och Forsberg B. (2008). *Hälsopåverkan av ett varmare klimat – en kunskapsöversikt*. Umeå Universitet. FOI, Totalförsvarets forskningsinstitut.
- Rummukainen M., Johansson D., Azar Langner J., Döscher R. och Smith H. (2011). *Uppdatering av den vetenskapliga grunden för klimatarbetet. En översyn av naturvetenskapliga aspekter*. SMHI, Klimatologi Nr 4, 2011.
- Rydell, B., Hågeryd, A-C., Nyberg, H., Angerud, P., (2006). *Omfattning av stranderosion i Sverige, Översiktlig kartläggning av erosionsförhållanden*. Kartor, SGI Varia 543:2, Linköping
- Rydell, B., Hågeryd, A-C, Axelsson, J., (2009). *Översiktlig inventering av förutsättningar för erosion i vattendrag*. Metodik och redovisning, SGI Varia 602:1, Linköping
- Räddningsverket (2000). *Översvämning*. Karlstad
- Räddningsverket (2003a) *Handbok för riskanalys*
- Räddningsverket (2003b). *Rapport 40 - Översiktlig översvämningsskartering längs Fyrisån – Sträckan från Vattholma till utloppet i Mälaren*.
- Räddningsverket (2006) *Översiktlig stabilitetskartering Västernorrlands Län, Örnsköldsvik kommun*.
- SCCIP (2010). *Adapting to Climate Change: A Guide for Businesses in Scotland*. Scottish Climate Change Impacts Partnership.
- SGI (2010). *Västernorrlands län. Översiktlig klimat- och sårbarhetsanalys – Naturolyckor*. Statens geotekniska institut, SGI.
- SGI (2013a) *Moränskred och slamströmmar*. <http://www.swedgeo.se/>, (Hämtad 2013-08-08)
- SGI (2013b) *Nipor och raviner*. <http://www.swedgeo.se/>, (Hämtad 2013-08-08)
- Skogsstyrelsen (2014a). *Vattenförvaltning 2015*. <http://www.skogsstyrelsen.se/Myndigheten/Projekt/Pagaende-projekt/Vattenforvaltning-2015/> (Hämtad 2014-03-12)
- Skogsstyrelsen (2014b). <http://www.skogsstyrelsen.se/Aga-och-bruka/Skogsbruk/Skota-skog-/Klimatanpassning/> (Hämtad 2014-05-02)
- SMHI (2010). *Klimatförändringarnas effekter på svenskt miljömålsarbete*. Klimatologi nr 2/2010.
- SMHI (2012). *HAVSVATTENSTÅND 2012. Beräknade medelvattenstånd för 2012 i olika höjdsystem*.

SMHI (2012). Framtidens havsnivåer i ett hundraårsperspektiv – kunskapssammanställning 2012. Klimatologi Nr 5

SMHI (2014a). www.smhi.se/klimatdata/Framtidens-klimat/Klimatscenarioer/ (Hämtad mars 2014)

SMHI (2014b) *Klimatförändringens konsekvenser för naturen*. <http://www.smhi.se/kunskapsbanken/klimatforandringens-konsekvenser-for-naturen-1.3898> (Hämtad 2014-03-05)

SMHI (2014c) *Normal årsmedeltemperatur*. <http://www.smhi.se/klimatdata/meteorologi/temperatur/1.3973> (Hämtad 2014-03-05)

SR (2011). *Översvämningar i Örnköldsvik*. <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=110&artikel=4687483> (Hämtad 2014-04-02)

Statens Geotekniska Institut (1989) Inventering av stabilitetsförhållandena utmed vissa vattendrag i Örnköldsvik kommun.

Statens räddningsverk (2002). Översiktlig översvämningsskartering längs Moälven – Sträckan från Grannlåten i Norra Anundsjöån till Bottenhavet samt biflödet Södra Anundsjöån från Långsele. Rapport 33.

Sundén G., Maxe L. och Dahné J. (2010) Grundvattennivåer och vattenförsörjning vid ett förändrat klimat. SGU-rapport 2010:12

Svenskt Vatten (2004) Publikation P90. Dimensionering av allmänna avloppsledningar.

The World Bank (2012). *Turn Down the Heat. Why a 4° degree Warmer World Must be Avoided*. Potsdam Institute for Climate Impact Research and Climate Analytics.

Trafikverket (2012). *Översvämningar slår ut transporterna*. Rapport från Norrlandsstudien 2012 – Samverkansområdet transporter.

Trafikverket (2013). *NVDB på webb 2012*. <https://nvdb2012.trafikverket.se/SeTransportnatverket#>. (Hämtad 2013-03-27).

Tyréns AB (2006). Översiktlig stabilitetskartering i Västernorrlands län – Örnköldsviks kommun. PM-geoteknik. Beställare: Räddningsverket

UKCIP (2009). A changing climate for business – business planning for the impacts of climate change. UK Climate Impacts Programme.

UKCIP (2014). www.ukcip.org.uk

Vattenmyndigheten Bottenhavet (2010) ÅTGÄRDSPROGRAM 2009 – 2015, Bottenhavets vattendistrikt. Rapportnr: 2010:2

Vattenmyndigheten Bottenhavet (2014). *Förklaring av termer och begrepp*. <http://www.vattenmyndigheterna.se/Sv/bottenhavet/beslut-ap/forklaring-av-termer-och-begrepp/>, (Hämtad 2014-05-06)

Vattenmyndigheten Bottenviken (okänt år). Vattenförvaltningen 2009-2015. <http://www.vattenmyndigheterna.se/Sv/bottenviken/beslut-fp/infor-nasta-forvaltningscykel/Pages/index.aspx> (Hämtad 2014-05-06)

Vattenmyndigheterna (2013) Kokbok för kartläggning och analys 2013-2014 -Övergripande riktlinjer och information om arbetet med Kartläggning och Analys 2013-2014. I samarbete med Länsstyrelserna. Version III.

VISS (2014). *Uttag*. <http://www.viss.lansstyrelsen.se/Exports.aspx> (Hämtad 2014-05-06)

WHO (2013). *Floods in the WHO European Region, Health Effects and Their Prevention*. World Health Organization Regional Office for Europe.

Workshop den 12 mars 2014, hölls av Viveka Öberg, Länsstyrelsen Västernorrland, och Maria Larsson, Tyréns AB/INDEA AB. Se bilaga 1.

YR (2014). www.yr.no/sted/Tyskland/Schleswig-Holstein/Travemünde/statistikk.html (Hämtat 2014-03-05)

Örnsköldsviks kommun (2005a). *Kulturmiljöprogram Örnsköldsviks kommun: Del I*. Antaget av Kultur och fritidsnämnden.

Örnsköldsviks kommun (2005b). *Kulturguide - Brynge*. <http://www.ornskoldsvik.se/download/18.75ce11f513eb0fa663a81c8/1370420621245/Brynge.pdf> (Hämtad 2014-04-03)

Örnsköldsviks kommun (2014a). *Trafik och infrastruktur*. <http://www.ornskoldsvik.se/trafikochinfrastruktur.4.1728c122136cd1dcf83284e.html> (Hämtad 2014-03-10)

Örnsköldsviks kommun (2014b). <http://www.ornskoldsvik.se/naringslivocharbete/foretagstodochr-adgivning/faktaomnaringslivet.4.33413099136f658053c1a13.html> (Hämtad 2014-05-05)

Örnsköldsviks kommun (2014c) *svar på enkät om VA-system*.

Bilaga 1. Workshopar

Workshop 1 den 12 mars 2014

Viveka Öberg från Länsstyrelsen och Maria Larsson från Tyréns höll i en workshop med deltagare från bland annat Örnsköldsviks kommun, i syfte att berätta om kommande klimatförändringar och fånga upp lokal kunskap om risker och möjligheter i respektive kommun. Övriga kommuner som deltog var Härnösand, Sollefteå och Kramfors.

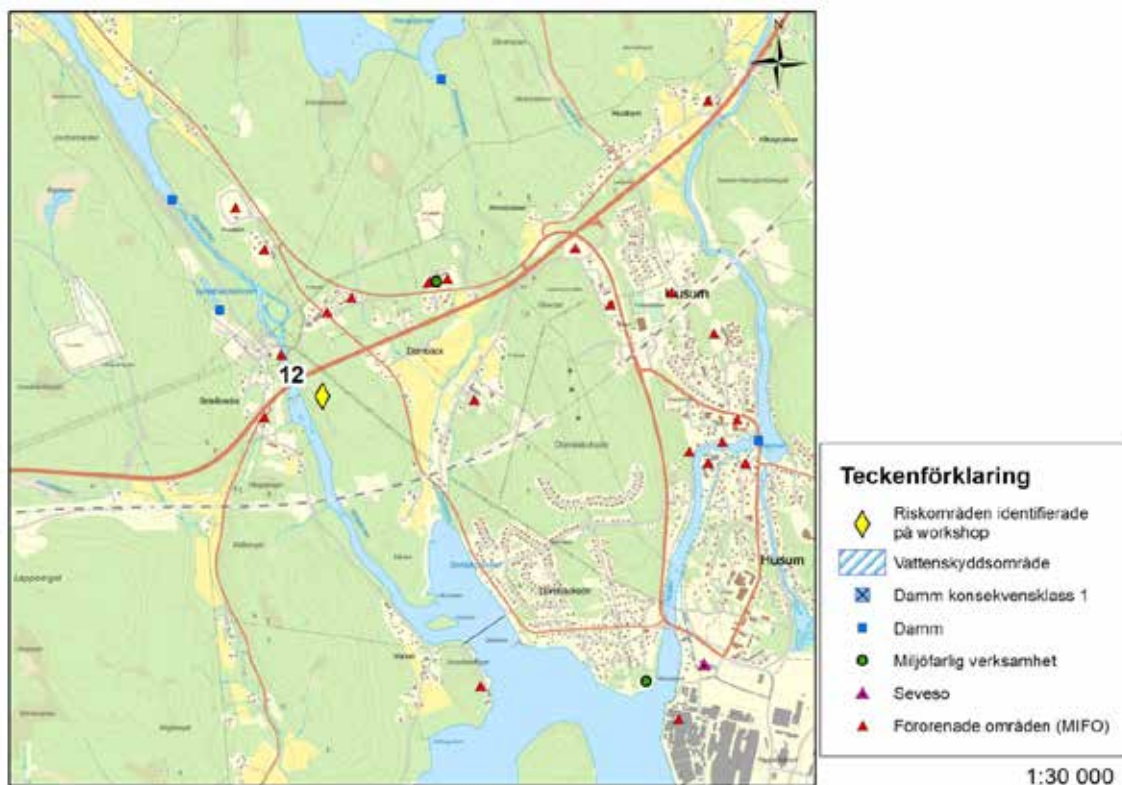
Workshopen inleddes med en genomgång av förväntade klimatförändringar i Västernorrlands län. Därefter diskuterades vilka extrema väderhändelser som redan har hänt och vad de fick för konsekvenser, för att få en bild av sårbarheter i kommunerna. Till slut diskuterades vad som skulle kunna inträffa i ett förändrat klimat, positivt och negativt. I möjligaste mån markerades inträffade och möjliga händelser ut på kommunkartor.

Deltagare från Örnsköldsviks kommun

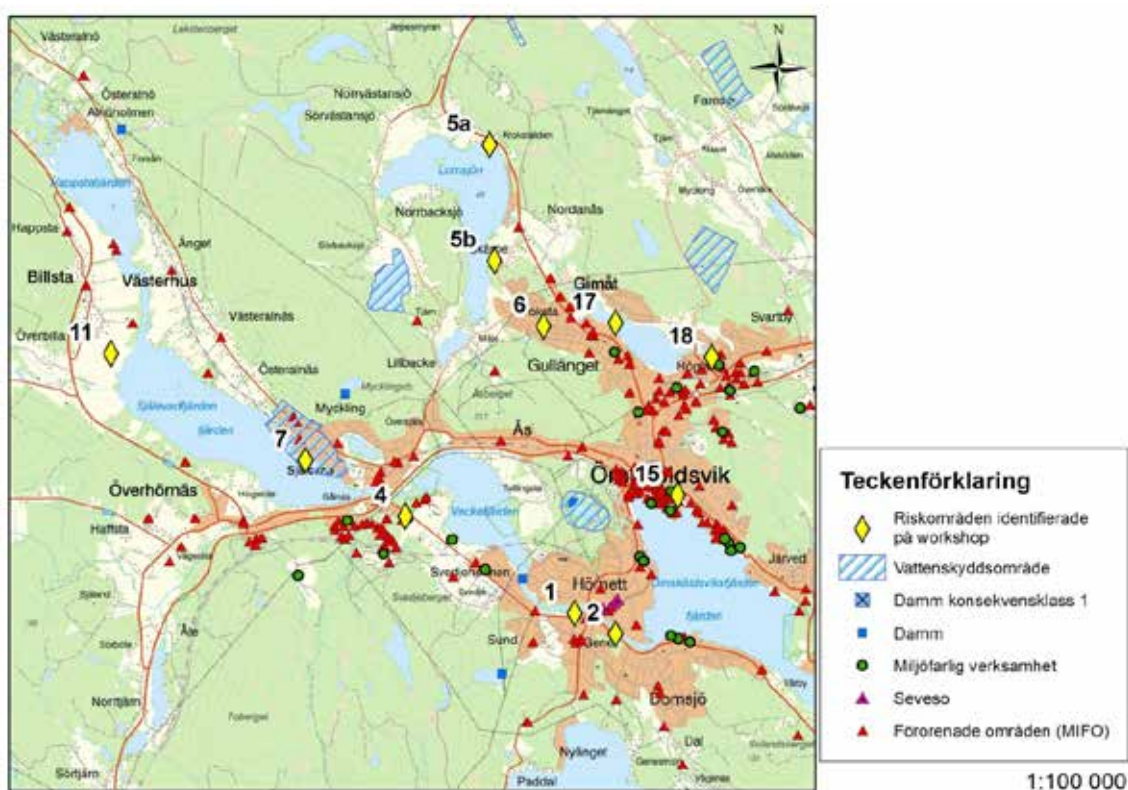
- Arne Persson
- Katrina Mähler
- Marianne Dahlbäck

Resultat för Örnsköldsviks kommun

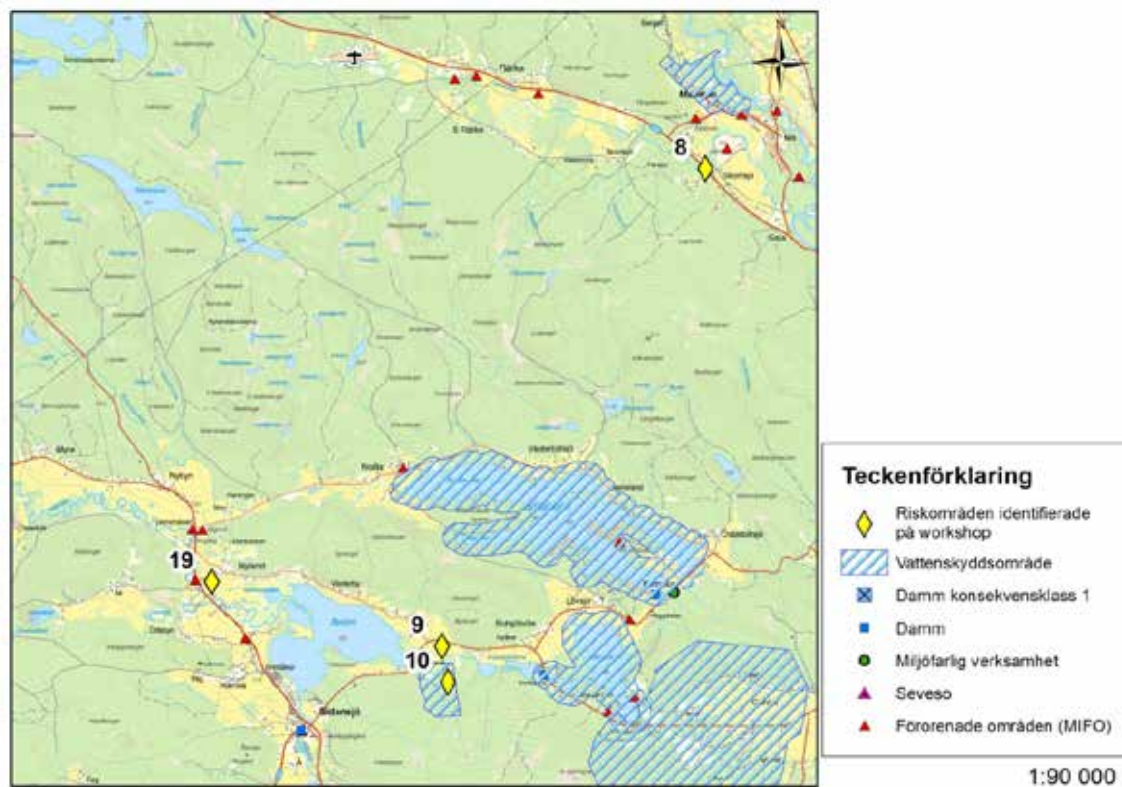
Nedan redovisas risker och möjligheter som framkom under workshoparna, både sådant som har hänt och sådant som skulle kunna hända i ett förändrat klimat. En del risker och möjligheter har en fysisk placering och kan redovisas på en karta medan annat är mer allmänna konsekvenser.

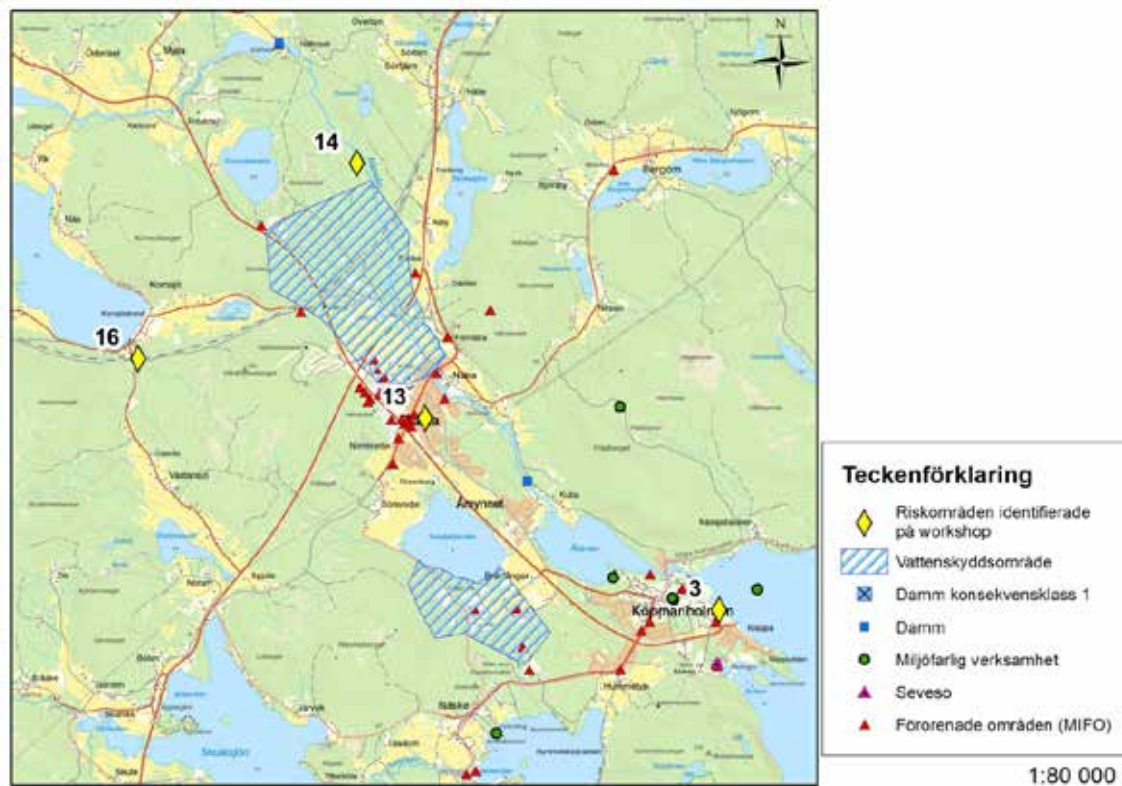
Figur 1.1: Punkterna visar både klimatrelaterade händelser eller platser som är sårbara i dagens samhälle och risker i ett förändrat klimat i hela kommunen. Numreringen hänvisar till de beskrivningar som finns listade i tabell 1.1

Figur 1.2: Punkterna visar både klimatrelaterade händelser eller platser som är sårbara i dagens samhälle och risker i ett förändrat klimat omkring Örnköldsvik. Numreringen hänvisar till de beskrivningar som finns listade i tabell 1.1

Figur 1.3: Punkterna visar både klimatrelaterade händelser eller platser som är sårbara i dagens samhälle och risker i ett förändrat klimat omkring Örnköldsvik. Numreringen hänvisar till de beskrivningar som finns listade i tabell 1.1

Figur 1.4: Punkterna visar både klimatrelaterade händelser eller platser som är sårbara i dagens samhälle och risker i ett förändrat klimat omkring Örnköldsvik. Numreringen hänvisar till de beskrivningar som finns listade i tabell 1.1

Tabell 1.1: Händelser som har inträffat och innebär en sårbarhet i dagens klimat

Nr	Beskrivning
1	Hörnett, Moälvens mynning, vattenmättad mark, skred utanför bebyggelse men nära bostäder
2	Hörnett, Moälvens mynning, vattenmättad mark, skred utanför bebyggelse men nära bostäder
3	Högt vattenstånd i havet, privata bryggor och sjöbodar drabbades. Skred vid Köpmanholmens kaj
4	Störtregn skapade översvämning i Naturkompaniets lager
5a-b	Höstregn, översvämningar i bostäder vid Lomsjön.
6	Störtregn orsakade översvämningar i bostäder vid Kroksta
7	Vårflod orsakade översvämningar av bostäder vid Sågudden
8	Störtregn augusti 2008, väg 348 rasade.
9	Störtregn augusti 2008, huvudvattenledning från Gerdal skars av
10	2013. Dammbrott i för vattenproduktion.
11	Störtregn aug 2008. Pumpstation översvämmad.
12	Skred vid Gideåbacka, boende fick evakueras
13	Regnkanon i Bjästa orsakade översvämningar och skred
14	Höstregn 1995, flera skred nära bostäder vid Nätraån
15	Störtregn, översvämningar vid vägkorsning i Lugnvik
16	Störtregen, slamström och underminerad banvall i Kornsjö
17	Vid stor nederbörd och snösmältning. Skapar höga nivåer i Högländssjön och bron blir begränsande för avrinningen.
18	Vid stor nederbörd och snösmältning. Skapar höga nivåer i Högländssjön.
19	Återkommande översvämningar vid vårflöden och höstregn i Grindnäset Sidensjö jordbruksmark och industriområde översvämmas.

Diskussionspunkter utan koppling till karta

- Snöovädren Berit och Dagmar 2012 samt stormen Hilde 2013 orsakade ett längre strömavbrott, skogsskador och att telekommunikation bröts. Elbolagen - markledningar – röjning. Nödströmsförsörjning till kommunikationsmaster för mobil behöver ses över och förbättras
- Risk för högt vattenstånd i sjöar ex.vis. Rensa utlopp Nordanasan. Konsekvenser behöver utredas
- Risk för höga flöden i bebyggt område, ex.vis Kroksta
- Ökat behov av jordbruksmark. Bygg inte på jordbruksmark.
- Hur säkrar vi dricksvattenproduktionen? Risk för avbrott i försörjning av vatten. Investeringsbehov. Alternativa vattenverk.

Workshop 2 den 23 april 2014

Samma kommuner som tidigare bjöds in till en andra workshop som fokuserade mer på strategisk och praktisk klimatanpassning samt vilka aktörer som bör vara involverade. Utgångspunkt för diskussionerna var bland annat de analyser som genomförts av Tyréns så långt. Processledare för workshopen var Maria Larsson.

Workshopen inleddes med en kort föreläsning om de rapporter från FN:s klimatpanel som hade publicerats sedan den första workshopen, samt en genomgång av hur man som kommun kan arbeta strategiskt med klimatanpassning. Därefter diskuterades var huvudansvaret för klimatanpassning bör ligga.

Deltagarna fick diskutera åtgärder och aktörer kommunvis. Åtgärderna diskuterades utifrån följande frågeställningar:

1. Vilka beslut är på gång i kommunen som har bäring långt i framtiden? Behöver de klimatanpassas?
2. Vilka behov av åtgärder eller åtgärdsförslag dyker upp utifrån den input som vi har fått?

Både interna och externa aktörer diskuterades och dokumenterades utifrån nio olika sektorer:

- Vägar, järnvägar, flygplatser, hamnar
- Bebyggelse
- VA-system (dagvatten, avlopp, dricksvatten)
- Flora och fauna
- Kulturmiljö
- Miljöfarlig verksamhet
- Energi- och telesystem
- Näringsliv
- Hälsa

Deltagare från Örnsköldsviks kommun

- Anders Hellström
- Katrina Mähler
- Kristin Ögren
- Marianne Dahlbäck
- Thomas Lundgren

Åtgärder

Vad behöver åtgärdas?	Åtgärdsförslag
Skärgårdsprojekt - tillvarata turistpotential	Robusta konstruktioner, bryggor m.m.
Vattentäkt Gerdal och By	Skydd av vattentäkt för väg 335. Behov av reservvattentäkt för att öka robustheten, algblomning hot mot Gerdal
Telefoni, elnät (alarm, trygghet)	Robusthet mot stormar, gräva ner m.m.
Dagvattenhantering	Lösningar som förebygger översvämningar Estetiska aspekter Klara ut ansvarsfrågor
Nytt äldreboende m.fl. nybyggen	Energisnåla lösningar Kylbehov Skygga, solskydd
Ras och skred vägar	Identifiera risker, bevaka, förstärka

Aktörer

	Interna aktörer	Externa aktörer
Vägar, järnvägar, flygplatser, hamnar	Övisk airport Hamn & Logistik Samhällsbyggnadsförvaltningen	Trafikverket Enskilda Näringslivet Vägföreningar Svedovia
Bebyggelse	Samhällsbyggnadsförvaltningen Kommunstyrelsen	Exploatörer Fastighetsägare
VA-system (dagvatten, avlopp, dricksvatten)	Miva Kommunstyrelsen Samhällsbyggnadsförvaltningen	Livsmedelsverket Fastighetsägare
Flora och fauna	Samhällsbyggnadsförvaltningen KLF (kommunens markinnehav)	Skogsstyrelsen Naturvårdsverket Jordbruksverket LRF Skogsbolag/ägare
Kulturmiljö	Samhällsbyggnadsförvaltningen	Länsmuséet Riksantikvarieämbetet
Miljöfarlig verksamhet	Miva Samhällsbyggnadsförvaltningen Alla kommunens bolag Kommunstyrelse (företrad mark/upplag)	Mark-miljödomstolen Naturvårdsverket
Energi- och telesystem	Övik Energi	ComHem

		Energibolag Teleoperatörer Fastighetsägare Post-telestyrelsen
Näringsliv	Kommunstyrelsen	Se flora o fauna. Areella näringar ingår i näringsliv också. Näringslvsorganisationer
Hälsa	Samhällsbyggnads- förvaltningen Välfärdsförvaltningen Räddningsförvaltningen Omsorgsförvaltningen	Landstinget

Bilaga 2. Förklaringar av termer och begrepp

100-årsflöde – Ett flöde av en så pass stor omfattning att det statistiskt sett återkommer med 100 års mellanrum, dvs. dess återkomsttid är 100 år.

Avbördningskapacitet – Ett vattendrags förmåga att avleda vattenflöden. Är beroende av vattendragets geometri. Sektioner med liten tvärsnittsarea är begränsande för flödet. Liten lutning i kombination med flacka stränder resulterar i låg avbördningskapacitet och risk för utbredning över stora arealer (Räddningsverket 2003a)

Avrinningsområde - Ett avrinningsområde är det landområde, inklusive sjöar, som avvattnas via samma vattendrag. Området avgränsas av topografin som skapar vattendelare gentemot andra avrinningsområden (Vattenmyndigheten Bottenhavet 2014)

Delavrinningsområde – Område inom ett större avrinningsområde från vilket avrinning strömmar till en viss punkt i ett vattendrag (Vattenmyndigheten Bottenhavet 2014)

Dimensionerande flöde – Beräknat högsta flöde i enlighet med Flödeskommitténs riktlinjer för dammdimensionering (dammar riskklass I). Väger samman en kombination av kritiska faktorer (t.ex. regn, snösmältning, hög markfuktighet, högt vattenstånd i sjöar samt magasinsfyllning i reglerade vattendrag) som bidrar till ett högsta flöde. Återkomsttid anges inte för detta flöde, men den är betydligt större än 100 år och ligger i storleksordningen 10 000 år (Räddningsverket 2003b).

Infiltrationskapacitet - Markens förmåga att ta hand om nederbörd. (Wikipedia) Genomsläppliga jordar har större infiltrationskapacitet än till exempel lerjordar.

Kombinerat avloppssystem – Avloppssystem där spillvatten och dagvatten avleds i samma ledningar till avloppsreningsverk.

Lokal årsmedeltillrinning – Tillrinning från små vattendrag i delavrinningsområden, ger ett mått på hur flödet i små vattendrag påverkas.

Median – det mittersta talet i en talserie, till exempel olika mätvärden. Det finns lika många tal i talserien som är mindre än medianen som det finns tal som är större. Exempel: Talserien innehåller talen 2, 4, 13, 15 och 19. Medianen är 13, det mittersta talet. (Medelvärde är däremot 10,6)

Nollgenomgångar - Nollgenomgångar är en vädersituation där temperaturen har varit både över och under 0 °C under samma dygn (Länsstyrelsen Norrbotten 2012)

Riksintresse - Mark och vattenområden som har nationell betydelse för bevarande eller utveckling kan i lagstiftningen betecknas som område av riksintresse (Vattenmyndigheten Bottenhavet 2013)

Vattentäkt - Vattentäkten är det tillrinningsområde i naturen där råvattnet hämtas och kan bestå av antingen en grundvattentäkt eller en ytvattentäkt. Grundvattentäkter finns ofta i grusåsar, deltan eller i sedimentär berggrund, och tas upp via grävda eller borrhade brunnar. Ytvattentäkter består istället av sjöar eller vattendrag (Länsstyrelsen i Västerbottens län 2011)

Årsmedelvattenföring – Avser den totala tillrinningen och vattenföringen i hela avrinningsområdet uppströms mätpunkten (ofta vattendragets mynning). Är summan av den lokala tillrinningen från alla delavrinningsområden.

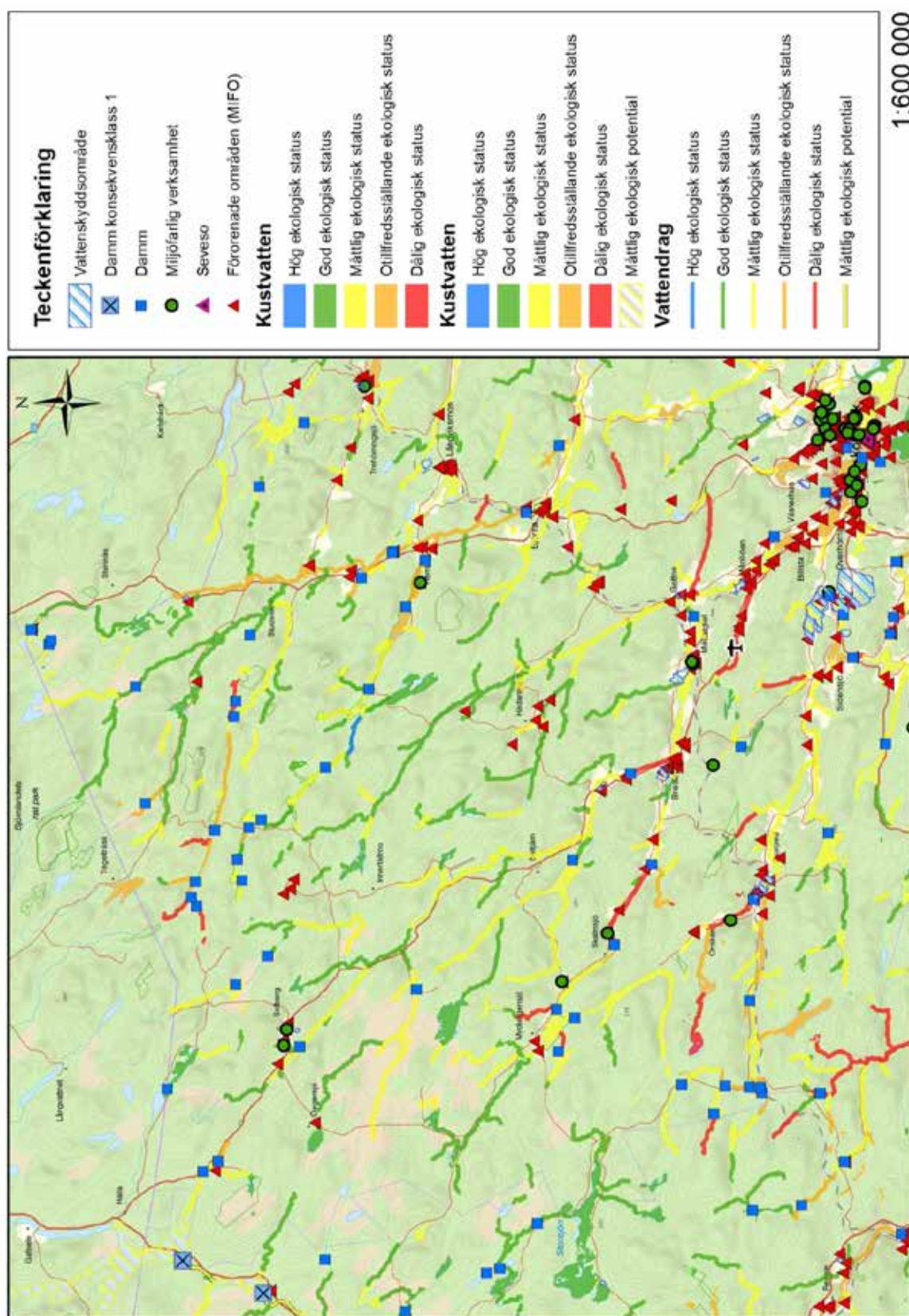
Återkomsttid – Mått på förekomstfrekvensen av extrema naturliga händelser (NE 2013). Med hänvisning till översvämningsrisk innebär det den genomsnittliga tiden mellan två översvämnningar av samma omfattning. Återkomsttid anger sannolikheten för att händelsen ska inträffa ett specifikt år, exempelvis är sannolikheten 1procent för att ett 100-årsflöde ska inträffa ett givet år. Den sammanlagda sannolikheten ökar dock över en längre tidsperiod. Sannolikheten för att ett flöde med återkomsttiden 100 år att inträffa under en 50-årsperiod är t.ex. 40procent. Tabell 2.1 visar den sammanlagda sannolikheten för att ett visst flöde ska överskridas under en längre tidsperiod. (Räddningsverket 2003a)

Översvämning - Med översvämning menas att vatten täcker ytor utanför den normala gränsen för sjö, vattendrag eller hav. Översvämnningar inträffar då marken är vattenmättad och inte kan ta hand om det överskott som kommer i form av mycket regn eller med snösmältning. (www.msb.se)

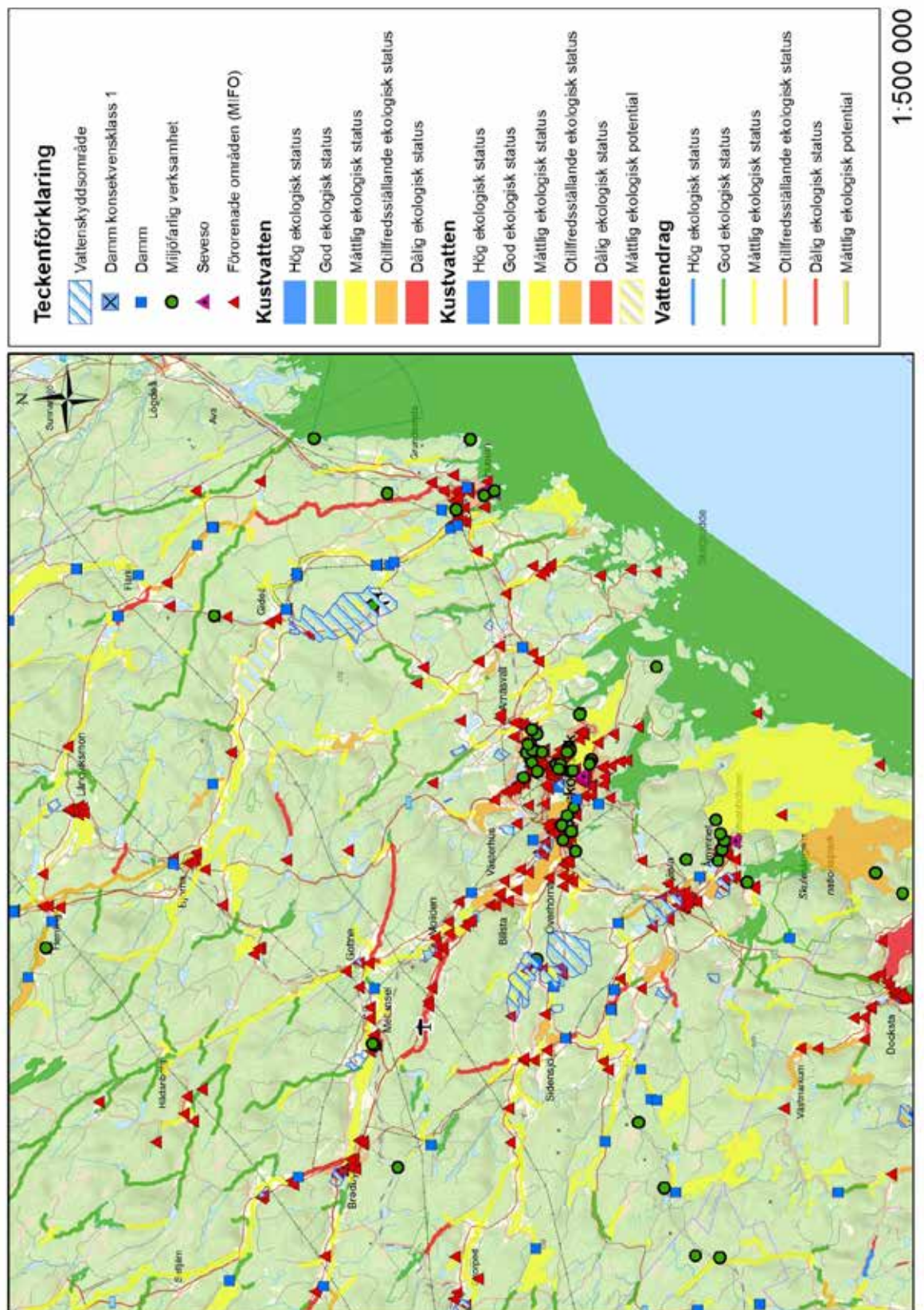
Tabell 2.1: Sannolikhet för att ett visst flöde ska inträffa uttryckt i procent under en period av år.

Flöde	Period av år					
	10 år	50 år	100 år	200 år	500 år	1000 år
20 årsflöde	40%	92	99	100	100	100
100 årsflöde	10	40	63	87	99	100
1000 årsflöde	1	5	10	18	39	63
10 000 årsflöde	0.1	0.5	1	2	5	9.5

Bilaga 3. Ekologisk status år 2009 enligt VISS

Figur 3.1: Ekologisk status från år 2009 i ytvattenförekomster i västra delen av kommunen enligt VISS

Figur 3.2: Ekologisk status från år 2009 i ytvattenförekomster i östra delen av kommunen enligt VISS

**Länsstyrelsen
Västernorrland**

Postadress: 871 86 Härnösand
Telefon: 0611-34 90 00
www.lansstyrelsen.se/vasternorrland